

HET VERDRAG VAN SCHENGEN

Krantenonderzoek naar de periode 1985 - 2005

3 JULI 2020
LUC SCHELLEKENS
Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Relevantie en onderzoeksvraag	6
Methode	7
Indeling onderzoek	8
Grensproblematiek	9
Verdwijnen controle aan de grens	9
Versterkte buitengrens	14
Kritiek op de politiek	17
Politieke transparantie	17
Internationale samenwerking	19
Gemeenschappelijk beleid	22
Sociale kritiek	24
Identificatieplicht	24
De positie van vluchtelingen	26
Conclusie	29
Bibliografie	31
Literatuur	31
Bronnen	33
De Telegraaf	33
Algemeen Dagblad	34
NRC Handelsblad	35
De Volkskrant	37

Inleiding

*'Het was nog nooit zo rustig aan de Duitse grens met Pasen: U moet terug: Roermond is closed. Jaren was de grens tussen Nederland en Duitsland niets meer dan een lijntje op de kaart. Door corona zijn het ineens weer fysieke scheidslijnen geworden en wordt op veel overgangen gecontroleerd.'*¹

Bovenstaand citaat vormt de titel en ondertitel van een artikel dat op 13 april 2020 verscheen in de Volkskrant. Het lijkt tegenwoordig de normaalste zaak van de wereld dat je bij elke grensovergang gewoon kunt doorrijden, zonder oponthoud. Door de recente coronacrisis is deze handeling en de Europese samenwerking die daarmee gepaard gaat, sterk onder druk komen te staan. Deze regeling van vrij verkeer van personen is pas werkelijkheid geworden in 1995 met de invoering van het Verdrag van Schengen. Dit verdrag was een historische mijlpaal in de Europese integratiegeschiedenis doordat grenscontroles verdwenen en personen vrij konden reizen binnen een groot gedeelte van de Europese Unie (EU) en een aantal andere Europese landen.

De inwerkingtreding van het verdrag ging niet zonder slag of stoot, omdat er veel verschillende visies op de mate van samenwerking in het verdrag waren. Mede daardoor duurde het tien jaar tot het Schengenverdrag in werking trad. Het verdrag werd namelijk in 1985 ondertekend maar de officiële invoering was pas in 1995. Toch is te zien dat door de uitbreiding van betrokken lidstaten en de incorporatie van het verdrag binnen de Europese Unie in 1999 het Verdrag van Schengen lange tijd positief ontvangen werd, zeker door de politiek.²

Recente ontwikkelingen zorgden er echter voor dat de afspraken uit het verdrag niet door de lidstaten werden nageleefd en de maatschappelijke kritiek op beleidspunten omtrent het verdrag toenam.³ Om een beter beeld te krijgen van de hedendaagse publieke kritiek op het Schengenverdrag zal in deze scriptie gekeken worden naar de wijze waarop de publieke opinie over Schengen zich ontwikkelde gedurende de jaren tachtig, negentig en begin eenentwintigste eeuw.

De discussie rondom het verdrag van Schengen is te plaatsen binnen het grotere thema van kritiek op de Europese integratie. Het Schengenverdrag is daarmee een goede casestudie om de overkoepelende kritiek op de EU beter te begrijpen. Deze kritiek op de Europese integratie wordt 'eurosceptis' genoemd. Een definitie hiervan is lastig te geven, aangezien de betekenis van het woord door de jaren heen veranderde en ook per regio anders werd ingevuld.⁴ Deze scriptie zal gebruik

¹ Mac van Dinther, 'Het was zo rustig aan de Duitse grens met Pasen: 'U moet terug: Roermond is closed', *De Volkskrant* (13 april 2020 maandag).

² R. Zaiotti, *Cultures of Border Control: Schengen & the Evolution of European Frontiers*; (Chicago 2011) 6.

³ Naast de coronacrisis heeft ook de vluchtelingencrisis van 2016 voor een verscherping van de grenzen gezorgd.

⁴ Zie bijvoorbeeld C. Leconte, *Understanding euroscepticism* (Basingstoke 2010) 3-6 of P. Moreau en B. Wassenberg, *European Integration and new Anti-Europeanism I* (Stuttgart 2016) 30-31.

maken van de definitie die de politicologe Cecile Leconte aan het begrip geeft: 'Euroscepticism does not necessarily mean hostility towards European integration. Literally, Eurosceptics are those who submit the issue of European integration to a sceptical examination: support for European integration should not derive from any theoretical or normative belief but must be assessed on the basis of practical cost/gains analysis and according to its respect of national diversities.'⁵ De definitie van Leconte laat een goede nuance zien, door eurosceptis niet alleen als kritiek te zien, maar als een sceptische afweging.

Er is discussie gaande over wanneer eurosceptis is opgekomen en daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen eurosceptis in het publieke en het politieke debat. Deze scriptie richt zich omwille van de grootte en het doel uitsluitend op het publieke debat. De historici Patrick Moreau en Birte Wassenberg signaleren al kenmerken van eurosceptis aan het begin van de Europese integratie in de jaren vijftig en zestig, maar zien een sterkere opkomst van eurosceptische geluiden vanaf de jaren tachtig en negentig die ontstaat door een opkomende interesse voor de Europese politiek in de maatschappij.⁶

Door deze intensiteit van kritiek op de Europese samenwerking in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, plaatsen de meeste wetenschappers de opkomst van eurosceptis in deze tijdsperiode. Zo gaf de socioloog Paul Taggart aan dat deze kritiek op de EU vooral binnen de politiek gebruikt wordt om stemmen te winnen.⁷ Leconte bevestigt dit en plaatst de opkomst van eurosceptis aan het einde van de jaren tachtig.⁸ Zij stelt dat de beroemde 'Brugge Speech' van de toenmalig Britse premier Margaret Thatcher uit 1988, waarin kritiek op de Single European Act⁹ centraal stond, als het startpunt voor eurosceptis in het publieke debat gezien wordt.¹⁰ Beide auteurs benoemen verschillende aspecten van eurosceptis maar de Nederlandse hoogleraar sociologie Marcel Lubbers plaatst deze verschillende aspecten in een andere tijdsperiode van de Europese geschiedenis.¹¹ In zijn onderzoek vergelijkt hij enquêtes uit 1990 en 2008 en met de wetenschappelijke bevindingen van zowel Taggart als Leconte zijn overeenkomsten te vinden. In 1990 was er volgens Lubbers wel degelijk

⁵ Leconte, *Understanding Euroscepticism*, 5.

⁶ Moreau e.a., *European Integration and new Anti-Europeanism*, 11-13.

⁷ Paul Taggart, 'A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems', *European Journal of Political Research* 33:3 (2003) 363-388.

⁸ Leconte, *Understanding Euroscepticism*, 3.

⁹ In de Single European Act werden verschillende voorgaande verdragen gewijzigd en werden wetten vastgesteld om lidstaten meer tot elkaar te brengen en barrières te doorbreken. Dit verdrag werd gezien als een voorloper van het Verdrag van Maastricht.

¹⁰ Leconte, *Understanding Euroscepticism*, 44-45. Zie ook Oliver Daddow, 'The UK Media and 'Europe': From Permissive consensus to destructive dissent', *International Affairs* 88:6 (2012) 14 of Zaiotti, *Cultures of Border Control*, 1.

¹¹ Marcel Lubbers en Eva Jaspers, 'A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands: 2008 versus 1990', *European Union Politics* 12:21 (2011) 21-40.

sprake van eurosceptis maar in veel mindere mate dan in 2008. De kritiek in 1990 ging voornamelijk over de gevoerde politiek achter de Europese integratie, terwijl in 2008 het grootste deel van de kritiek over immigratie en nationale veiligheid ging.¹² Daarmee verschoof de kritiek richting het beleidsveld waarin het verdrag van Schengen zich bevond.

Er zijn verschillende historische werken verschenen over wat de kritiek van de publieke opinie op het EU-beleid inhoud. De maatschappij kreeg vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw meer interesse in de Europese politiek wat gepaard ging met meer kritiek.¹³ Het verlies van een eigen identiteit speelde daarin de boventoon.¹⁴ De Britse historicus Oliver Daddow omschrijft bijvoorbeeld de Britse veranderende kijk op Europa. Hij constateert een verandering in de publieke opinie op de Europese politiek vanaf de jaren tachtig en negentig, van positief naar beduidend negatief.¹⁵ Deze verschuiving van de Britse publieke opinie werd mede veroorzaakt door de Britse identiteit om zich altijd te onderscheiden van het Europese vasteland¹⁶.

Ook de Duitse historica Ariane Brill bekijkt de Europese integratiegeschiedenis met name vanuit het culturele perspectief. In plaats van te kijken naar wat de eigen identiteit van de onderzochte landen bepaalt, kijkt Brill naar katalysatoren voor het ontwikkelen van een Europese identiteit.¹⁷ Haar conclusies komen echter wel overeen met die van Daddow. Er ontwikkelt zich wel een Europese identiteit, maar de nationale identiteiten in de onderzochte landen blijven de boventoon voeren. Dit verklaart waarom in de publieke opinie kritiek ontstaat op de verdere Europese integratie. Wellicht het meest uitgebreide interdisciplinaire onderzoek naar kritiek op de Europese integratie is uitgevoerd door Moreau en Wassenberg. Net als Daddow zien zij een groeiend verlies aan draagvlak in de maatschappij voor verdere Europese integratie, veroorzaakt door de elitaire constructie van de Europese instituten en de grote spreekwoordelijke afstand tussen Brussel en de Europese burgers.¹⁸

Wanneer de focus op het Verdrag van Schengen gericht wordt, kan geconstateerd worden dat er slechts beperkt historisch onderzoek is verricht over dit onderwerp. Dit komt wellicht doordat historici vaak op zoek zijn naar een langere tijdsperiode om de oorsprong van een fenomeen te verklaren en het Verdrag van Schengen vanuit een historisch perspectief nog vrij jong is. Daarnaast zijn

¹² Lubbers e.a., 'A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands', 35-36.

¹³ Daddow, 'The UK Media and 'Europe'', 1-2.

¹⁴ Ibidem & A. Brill, *Abgrenzung und Hoffnung: Europa in der Deutschen, Britischen und Amerikanischen Presse* (Göttingen 2014). & S. de Roode, *The Role of National Self-Images in the Perception of European Integration in the English, German and Dutch Press in the 1950's and 1990's* (Stuttgart 2012).

¹⁵ Daddow, 'The UK Media and 'Europe'', 1-2.

¹⁶ Ibidem, 6.

¹⁷ Lees voor een ander vergelijkend onderzoek ook S. De Roode, *The Role of National Self-Images in the Perception of European Integration* (2012), een vergelijkend onderzoek naar kranten uit Groot-Brittannië, Duitsland en Nederland ; A. Brill, *Abgrenzung und Hoffnung* (Göttingen 2014), een vergelijkend onderzoek naar kranten uit Groot-Brittannië, Duitsland en de VS.

¹⁸ P. Moreau en B. Wassenberg, *European Integration and new Anti-Europeanism I* (Stuttgart 2016) 12.

archiefstukken omtrent het verdrag pas vrij recentelijk vrijgegeven.¹⁹ Dat historisch onderzoek naar het Verdrag van Schengen beperkt is, betekent niet dat er geen onderzoek naar is verricht. Bestuurskundigen, sociologen en politicologen bekeken het Schengenverdrag met een kwantitatieve blik door middel van bronnen als enquêtes, politieke verslagen en de eurobarometer²⁰.

In deze onderzoeken is een sterke rol weggelegd voor de culturele kritiekpunten die spelen in het publieke debat over het Schengenverdrag, zoals te lezen valt in het stuk van Lubbers²¹. Deze culturele kritiek ontstaat uit de angst voor het verlies van de eigen cultuur en veiligheid, wat voor veel personen als belangrijk wordt ervaren.²² Niet alleen Lubbers schreef hierover, maar ook de Zwitserse politicoloog Felix Karstens benoemt deze culturele kritiek in zijn studie. Hij stelt dat dit verlies aan cultuur en veiligheid een grotere angstfactor is binnen de Schengenzone dan daarbuiten. Karstens richt zich net als Taggart op de laatste twee decennia en concludeert dat er meer verdeeldheid is gekomen ten aanzien van migratie en Europese samenwerking.²³

Naast de culturele kritiek over veiligheid, migratie en eigen identiteit is er ook veel kritiek binnen het publieke debat op het gevoerde beleid van de Schengenzone²⁴. Deze kritiek richt zich met name op de lange vertraging die het Schengenverdrag heeft opgelopen voordat deze daadwerkelijk in werking trad. Zoals bij elk verdrag is onderling vertrouwen tussen de lidstaten van essentieel belang, maar beargumenteerd kan worden dat dit tot aan de incorporatie van het verdrag binnen de EU in 1999 van extra belang was bij het Schengenverdrag. Dit komt doordat het een initiatief was tussen lidstaten en los stond van andere Europese samenwerkingen of instanties. De Ier Hugo Brady beschrijft dit probleem in zijn werk over het Verdrag van Schengen. Anders dan Lubbers en Karstens bekijkt hij de Schengenzone niet vanuit het standpunt van de burgers, maar vanuit de lidstaten en is hij overwegend positief over het verdrag.²⁵ Brady's onderzoek moet wel met een kritische bril gelezen worden, aangezien hij senior onderzoeker voor de Europese Unie en voormalig adviseur van de president van de Europese Raad, Donald Tusk, is. Daardoor is zijn studie niet onafhankelijk geschreven. Brady concludeert dat de Schengenzone staat of valt met het onderlinge vertrouwen tussen de lidstaten en dat lidstaten tot nu toe te vaak de afspraken uit het verdrag tijdelijk opschorten bij

¹⁹ M. Gilbert, *The Historical Roots of a Political Challenge* (Leiden – Boston 2020).

²⁰ De Eurobarometer is een reeks opiniepeilingen die wordt uitgevoerd door de Europese Commissie om de publieke opinie in alle EU-lidstaten in kaart te brengen.

²¹ Lubbers e.a., 'A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands', 35-36.

²² Felix Karstens, 'How public discourse affects attitudes towards Freedom of Movement and Schengen', *European Union Politics*, Vol 21:1 (2020) 43-63.

²³ Karstens, 'How public discourse affects attitudes towards Freedom of Movement and Schengen', 61-62.

²⁴ Lubbers, 35-36.

²⁵ Hugo Brady, 'Saving Schengen. How to protect passport-free travel in Europe', *Centre for European Reform* (2012) 5-11.

bijzondere gebeurtenissen. Dit komt doordat landen reageren op de culturele kritiek over veiligheid en identiteit vanuit de maatschappij.²⁶

Relevantie en onderzoeksvraag

Uit bovenstaande inleiding blijkt dat er een historische leemte is in het onderzoek naar het Verdrag van Schengen. Historici bestuderen het debat rondom eurosceptis met een langere tijdsperiode dan andere wetenschappelijke disciplines. Er is echter nauwelijks gedetailleerd historisch onderzoek gedaan naar eurosceptis rondom het Schengenverdrag. In dit onderzoek wordt door middel van een historisch perspectief op het Verdrag van Schengen gepoogd aansluiting te vinden met de eerder geschreven historische werken over het bredere eurosceptis- en integratiedebat. De centrale vraag is hoe de maatschappelijke opinie zich in Nederland heeft ontwikkeld ten aanzien van het Schengenverdrag in de periode 1985-2005. Daarin zal een onderverdeling worden gemaakt in de vragen wat de inhoudelijke kritiek op het verdrag inhield, wat de kritiek luidde over de totstandkoming en hoe het verdrag inging tegen de Nederlandse waarden en cultuur.

Dit onderzoek is gebaseerd op hetgeen door kranten geschreven is om zodoende een kwalitatieve analyse te geven van de publieke opinie op het Verdrag van Schengen. De mening van het volk werd vóór de jaren tachtig door politici verwaarloosd in de politieke besluitvorming, maar sinds de jaren tachtig en negentig zijn politici er achter gekomen dat de mening van het volk wel degelijk mee moet tellen in de politieke besluitvorming.²⁷ Zo zijn er de laatste jaren verschillende onderzoeken verschenen die laten zien dat de maatschappij een sterke invloed heeft op hetgeen dat speelt binnen de politiek en dat politieke partijen daarom meer rekening lijken te houden met de algemene opinie omtrent politieke onderwerpen.²⁸

Daarnaast gaf Leconte aan dat eurosceptis per regio verschilt. Hierom zal de focus in deze studie op Nederlandse kranten liggen waardoor, net als in de studies van Daddow, De Roode en Brill, kranten als bronmateriaal worden gebruikt. Het werk is in tegenstelling tot de andere onderzoeken specifiek op het Verdrag van Schengen gericht. Door het aanspreken van ander bronmateriaal dan tot nu toe is gedaan, zal deze scriptie bijdragen aan een breder beeld op de verandering van de kritiek op het Verdrag van Schengen en daarmee ook aan het grotere debat rondom eurosceptis.

²⁶ Brady, 'Saving Schengen', 5-11, 46.

²⁷ Liesbet Hooghe & Gary Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', *British Journal of Political Science*, 39:1 (2009) 1-3.

²⁸ Liesbet Hooghe, JingJing Huo & Gary Marks, 'Does Occupation Shape Attitudes on Europe?', *Acta Politica*, 42 (2007) 329-351; Claes de Vreese & Hajo Boomgaarden, 'Media effect on Public Opinion about the Enlargement of the European Union', *JCMS*, 44:2 (2006) 419-436; R. Harmsen & M. Spiering, *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration* (Amsterdam 2004) 13-16.

Er is bewust voor Nederland gekozen in dit onderzoek omdat dit land altijd bekend stond vanwege zijn progressieve houding ten opzichte van Europese integratie, zowel binnen de politiek alsmede binnen de publieke opinie.²⁹ Toch stemden de Nederlanders in 2005 tegen een Europese grondwet, wat door sommige wetenschappers wordt gezien als het hoogtepunt van eurosceptis.³⁰ Omwille van de grootte van deze scriptie wordt de tijdperiode afgebakend van de ondertekening van het Schengenverdrag in 1985 tot aan het hoogtepunt van eurosceptis in 2005, mede door de vele grote gebeurtenissen na 2005.³¹

Methodie

Om een antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvragen zal in deze scriptie een nieuwsanalyse uitgevoerd worden. Meerdere wetenschappers uit diverse disciplines hebben geconcludeerd dat het effect van media op de vorming van de publieke opinie groot is.³² De vooraanstaande socioloog Hajo Boomgaarden, die verschillende publicaties heeft uitgebracht over de invloed van nieuwsmedia op de publieke opinie, stelt dat de toon en intensiteit van nieuwsberichten van grote invloed zijn op de meningsvorming van mensen. De Vreese deelt deze mening en vult aan dat wanneer iets vaak en door verschillende media wordt genoemd, het effect op de publieke opinie toeneemt.³³

In deze scriptie zal gekeken worden naar hetgeen dat kranten hebben geschreven over het Verdrag van Schengen, om zodoende een sterke indicatie te kunnen geven over de mening van het Nederlandse volk, gebaseerd op het onderzoek van eerder genoemde wetenschappers waarin gesteld wordt dat nieuws wel degelijk een invloed heeft op de mening van mensen. Niet elke krant heeft hetzelfde doel, doelgroep of manier van schrijven. Om een goed beeld te kunnen schetsen van het Nederlandse volk zal daarom gekeken worden naar een viertal kranten die verspreid over het politieke spectrum worden ingedeeld. In deze scriptie zijn dat *De Volkskrant*, het *Algemeen Dagblad*, *De Telegraaf* en het *NRC Handelsblad*. De keuze voor deze specifieke kranten is niet alleen bepaald aan de hand van oplagegrootte, maar ook doordat deze kranten een verschillende doelgroep willen aanspreken en het nieuws op een verschillende manier trachten over te brengen. Zo worden de

²⁹ Kees Aarts & Henk van der Kolk, 'Understanding the Dutch 'No'', *Political Science and Politics*, Vol 39:2 (2006) 243-246.

³⁰ Ibidem, 243-246; Lubbers, 35-36; Claes de Vreese & Hajo Boomgaarden, 'Projecting EU Referendums. Fear of Immigration and Support for European Integration', *European Union Politics*, 6:1 (2005)59-82.

³¹ Denk hierbij aan de economische crisis rondom de euro en de recente vluchtelingencrisis.

³² Hajo Boomgaarden & Rens Vliegthart, 'How news content influences anti-immigration attitudes: Germany, 1993-2005', *European Journal of Political Research*, 48:4 (juni 2009) 516-542; De Vreese e.a., 'Media effect on Public Opinion', 419-421; Karstens, 'How public discourse affects attitudes towards Freedom of Movement and Schengen', 64-65.

³³ De Vreese, 'Media effect on Public Opinion', 432-434.

Telegraaf en het *Algemeen Dagblad* vaak aangeduid als populaire kranten, die het nieuws kortbondig en dicht bij de mensen willen brengen en veelal door alle lagen van de samenleving gelezen worden.³⁴ Daartegenover staan *De Volkskrant* en het *NRC Handelsblad*, waar het predicaat kwaliteitskrant op wordt gezet. Zij brengen het nieuws met meer analyse en diepteonderzoek en richten zich op de meer intellectuele laag van de bevolking.³⁵

Voor de krantenanalyse zal deze scriptie zich baseren op de studie van Miriam Dobson en Benjamin Ziemann over het lezen van primaire bronnen³⁶. Zij ontleden de bron in drie delen: de sociale context, de tekstuele context en de inhoud, om zo meer ruimte te geven aan bronkritiek dan andere krantenanalyses.³⁷ Vanwege de grootte van dit werk wordt gefocust op de inhoud van de kranten en zal daardoor de context van de kranten achterwegen gelaten worden.

In de analyse van de inhoud zit in eerste instantie de selectie van het type artikel. Aangezien deze scriptie zich richt op de mening van het publiek, zijn veel opiniestukken en ingestuurde brieven als bron geselecteerd, aangezien hierin een mening sterk naar voren komt. Daarnaast valt de keuze soms op nieuwsberichten, maar wordt niet gekeken naar de feitelijke informatie uit de stukken maar de indirecte meningsvorming die achter de informatie schuil gaat. Naast het type artikel wordt ook gekeken naar de plaatsing van het artikel in de krant. Voorpaginanieuws geeft het belang van de informatie weer en wanneer iets kortstondig genoemd worden in een kort katern geeft dat veel informatie over de wijze waarop iets toentertijd speelde onder de Nederlandse bevolking. Als laatste zijn ook de toon en vocabulaire belangrijk voor de analyse. Deze zeggen iets over hoe er toentertijd tegen iets werd aangekeken en welke emotie overheerste.

Indeling onderzoek

Om de ontwikkeling van de publieke kritiek op het Schengenverdrag goed in kaart te kunnen brengen zal deze scriptie worden opgedeeld in drie thema's, die elk een aspect van de kritiek bevatten. Het eerste thema behandelt de deelvraag welke inhoudelijke kritiek op het Schengenverdrag werd gegeven. Hier wordt niet alleen de opheffing van de grenscontroles mee bedoeld, maar ook de verdediging van de nieuwe buitengrens van de Schengenzone.

Het tweede thema is gericht op de deelvraag welke kritiek op de totstandkoming van het verdrag kwam. Hierbij wordt gelet op de transparantie vanuit de betrokken politici naar het publiek, kritiek op de samenwerking tussen de lidstaten en het afstemmen van beleidspunten tussen lidstaten.

³⁴ K. Buijs, *Journalistieke kwaliteit in het crossmediale tijdperk* (Amsterdam 2008) 196-197.

³⁵ Ibidem, 196-197; Ellen Hijmans, Pytrik Schafraad, Kees Buijs & Leen d'Haenens, 'Wie schrijft ons nieuws?', *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 39:2 (2011)81-82.

³⁶ M. Dobson & B. Ziemann, *Reading Primary Sources* (New York 2009).

³⁷ Ibidem, 198-199.

De analyse op de besluitvorming rondom het Schengenverdrag is niet alleen belangrijk om een goed beeld te krijgen van de kritiek die toentertijd heerste, maar leent zich ook goed om de connectie tussen het Schengenverdrag en de algemene eurosceptis over de EU te leggen.

Als laatste zal het sociale thema behandeld worden waarin de vraag kan worden gesteld hoe de Nederlandse bevolking Schengen als een aanslag op hun identiteit en cultuur zag. Daarnaast zal hier het sociale onderwerp migratiepolitiek behandeld worden aangezien deze direct gelinkt werd aan de identiteit van Nederland als gastvrij land.

Grensproblematiek

De wil om tot verdere samenwerking en integratie te komen in Europa ontstond met name bij politici gedurende de jaren tachtig. Zij vonden een sterker Europa noodzakelijk tijdens de Koude Oorlog. De totstandkoming van het Verdrag van Schengen kwam dus ook vanuit de politiek en kon in de kranten, als verwoording van de mening van het volk, dus op stevige kritiek rekenen. Binnen de bevolking heerste namelijk de angst voor een grote toestroom aan goedkope arbeidskrachten in een economisch zware tijd.³⁸ Een van de belangrijkste zorgen om deze toestroom aan arbeiders tegen te gaan, was een sterke grensbewaking, die door het Schengenverdrag uit Nederlandse handen werd genomen.

Verdwijnen controle aan de grens

Het doel van Schengen was onder andere het reguleren van vrij verkeer van personen door het verdwijnen van de interne grenzen tussen lidstaten. De ambiguïteit van dit doel is gelegen in de waarborging van veiligheid³⁹. Het is namelijk de taak van de overheid om zijn burgers te beschermen maar de Nederlandse kranten zagen niet in hoe het Schengenverdrag daar bij hielp. Al voor de ondertekening van het verdrag kwam het verdwijnen van de grenscontroles op stevige kritiek te staan.⁴⁰ In 1985 had Nederland al een soortgelijke regeling met België en Luxemburg over verwijderde grenscontroles, waar ook grote onvrede over heerste.⁴¹ Opvallend bij deze kritiek was dat veiligheid amper genoemd werd.⁴² De kritiek ging meer over de verschillen in belasting en accijnzen tussen de verschillende lidstaten. Een aannemelijke reden daarvoor zou kunnen zijn dat het Schengenverdrag niet alleen een economische, maar ook een politiek en justitiële dimensie had, terwijl zijn voorganger van de Benelux enkel economische doeleinden had.

³⁸ W. van Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 139-141.

³⁹ S.K. Karanja, *Transparency and Proportionality in the Schengen Information System and Border Control Co-operation* (Leiden - Boston 2008) 4.

⁴⁰ T. Heukels, 'Vrij verkeer van personen komt naderbij in EG', *De Volkskrant* (2 juli 1985) ; 'Kamervragen over grenscontrole', *De Telegraaf* (30 mei 1984).

⁴¹ Henk Aben, 'Het laboratorium van de EG', *Algemeen Dagblad* (1 september 1984).

⁴² Ibidem.

Rond de ondertekening van het Schengenverdrag kwam het veiligheidsaspect bij grenscontroles dus wel terug in de publieke discussie. De publieke kritiek werd in de midden jaren tachtig door veel kranten gevoed met berichten dat betrokken instanties als Justitie, Politie en Marechaussee, ook hun twijfels hadden over de veiligheid van Nederland vanwege het verdwijnen van de grenscontroles.⁴³ Deze kritische berichtgeving met ondersteuning van twijfels bij betrokken instanties kwam met name terug in *De Telegraaf*. De Telegraaf liet zich in de jaren tachtig overwegend negatief uit over het Verdrag van Schengen, met scherpe bewoordingen over de veiligheidskwestie.⁴⁴ Een goed voorbeeld hiervan was een artikel van 20 april 1985, vlak voor de ondertekening van het verdrag.

*'De staatsveiligheid van ons land komt ernstig in gevaar bij opheffing van de grensbewaking, waarvoor het kabinet de voorbereidingen laat treffen... Uit een vertrouwelijk justitierapport blijkt dat de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) dan een onmisbaar instrument verliest voor het opsporen van staatsgevaarlijke activiteiten en de bestrijding van het internationaal terrorisme.'*⁴⁵

Het artikel refereerde naar een rapport van de BVD dat tegen de doelstellingen uit het Schengenverdrag in ging. Opvallend was dat geen enkele van de andere kranten berichtten over deze contradictie van het BVD rapport met het Schengenverdrag, waardoor al snel kon worden aangenomen dat de Telegraaf niet positief stond ten opzichte van het verdrag en het rapport vanuit een bepaalde visie bekeek. Ook het *Algemene Dagblad* (AD) liet zich negatief uit over het Schengenverdrag in het midden van de jaren tachtig, met eenzelfde kritische toon en woordgebruik als de Telegraaf. Zo schreef het AD nog voor de ondertekening dat de gevolgen van het afschaffen van grenscontroles voor Nederland niet te overzien waren.⁴⁶ Het verschil tussen het AD en de Telegraaf was dat de eerstgenoemde wel de economische voordelen van het verdwijnen van grenscontroles benoemde in deze jaren en de Telegraaf niet.⁴⁷

De kwaliteitskranten *De Volkskrant* en het *NRC Handelsblad* bleven op het punt van grenscontroles neutraler in hun opstelling rond de ondertekening van het verdrag. Er werd wel geschreven over grenscontroles door deze kranten en zij zagen een duidelijke maatschappelijke discussie over het verdrag, maar artikelen in het NRC Handelsblad en de Volkskrant hadden een

⁴³ Arnold Burlage, 'Versoepeling van controle bij de grens stuit op fel verzet', *De Telegraaf* (17 januari 1985); 'Afschaffen grenscontrole afgeraden', *Algemeen Dagblad* (6 maart 1985); Arnold Burlage, 'Nijpels wil de Duitse grens niet opheffen', *De Telegraaf* (11 april 1985); 'Marechaussee: grenscontrole via steekproeven duidt op lek', *NRC Handelsblad* (9 januari 1986); Emile Bode, 'Geen zicht op grenzeloos Europa', *De Telegraaf* (10 juni 1989).

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ Arnold Burlage, 'BVD: open grens ramp voor terreur-aanpak' *De Telegraaf* (20 april 1985).

⁴⁶ 'Afschaffen grenscontrole afgeraden', *Algemeen Dagblad* (6 maart 1985).

⁴⁷ Henk Aben, 'Geldverkwisting aan de grenzen', *Algemeen Dagblad* (15 februari 1985).

duidelijke informerende boodschap zonder sterke opinie⁴⁸. Artikelen waar wel een mening in naar voren kwam, waren beduidend positiever en zagen het potentiële profijt van een 'EG zonder grenzen'.⁴⁹ Een verklaring dat de grensbewaking minder door deze kranten werd benoemd was omdat de positie van deze kranten in de discussie over asielbeleid en de positie van vluchtelingen haaks stond op de argumenten die bijvoorbeeld door populaire kranten werden aangehaald in de discussie over grensbewaking.

De ondertekening was enkel een formeel feit, het verdrag zelf was nog niet actief doordat op intergouvernementeel niveau onderhandelingen nog gaande waren. Aan het einde van de jaren tachtig werden de eerste schetsen van het verdrag voorgelegd aan de Tweede Kamer en daarmee kwam het Schengenverdrag ook weer in beeld bij kranten. Opvallend daarbij zijn het aantal artikelen dat op de voorpagina van de kranten verscheen, wat aangaf dat kranten het verdrag serieus namen en de publieke discussie rondom het verdrag groot was. De toon en schrijfmethode van het AD en de Telegraaf veranderde weinig en de kritiek op het verdrag bleef aanhouden.⁵⁰ Met name bij grotere mondiale problemen zoals de Tsjernobyleramp of de burgeroorlog in Sri Lanka. Deze gebeurtenissen benadrukte dat een strengere en effectievere grenscontrole noodzakelijk was voor de veiligheid van Nederland, haar voedsel en burgers.⁵¹

De twee kwaliteitskranten werden in deze periode ook negatiever over het Schengenverdrag, maar de focus lag daarbij niet op het punt van de grenscontroles. Het NRC Handelsblad bracht wel een artikel uit over de grensbewaking en nuanceerde de gevolgen van de verdwijning van de grenscontroles. Het artikel stelde dat het voor criminelen ook vóór het Schengenverdrag makkelijk was om de grens te passeren, zowel over land als zee. Het verdwijnen van de grenscontroles zou zodoende weinig effect hebben op het internationale criminele verkeer.⁵² Een artikel uit de Volkskrant was zelfs nog wat stilliger door te melden dat wetenschappers geen empirisch gefundeerde redenen zagen dat het openstellen van de grenzen zou leiden tot een stijging van het criminaliteitsniveau of tot een hogere toestroom van vluchtelingen.⁵³ Op het punt van de grenscontroles zien we dus een sterk contrast tussen de populaire en kwaliteitskranten.

⁴⁸ 'Afspraken met buurlanden over open grens verontrusten Kamer', *De Volkskrant* (29 juni 1989).

⁴⁹ W. Weenink, 'Benelux als bron van inspiratie voor de EG', *NRC Handelsblad* (13 maart 1987); T. Heukels, 'Vrij verkeer van personen komt naderbij in EG', *De Volkskrant* (2 juli 1985).

⁵⁰ Arnold Burlage, 'Open EG-grenzen funest voor ons', *De Telegraaf* (13 februari 1988); Arnold Burlage, 'Strengere controle Duitse grenspolitie', *De Telegraaf* (10 september 1987); Emile Bode, 'Geen zicht op grenzeloos Europa', *De Telegraaf* (10 juni 1989).

⁵¹ Arnold Burlage, 'Douane zoekt klant thuis op', *De Telegraaf* (7 juni 1988); 'Asielzoekers met toeristenkaart naar Nederland', *De Telegraaf* (3 november 1988); 'Weer Tamils over de grens gezet', *Algemeen Dagblad* (1 januari 1985); 'Weer Turken grens over gesmokkeld', *De Telegraaf* (13 februari 1985).

⁵² Zeger Luyendijk, 'Bij Siebengewald kan een terrorist ongezien de grens over' *NRC Handelsblad* (6 augustus 1986).

⁵³ Joyce Hes, 'Uitspraken Korthals Altes ronduit discriminerend' *De Volkskrant* (26 april 1989).

Bij de ondertekening van Schengen werd afgesproken dat het verdrag in 1990 zou ingaan maar uiteindelijk heeft het gehele traject vertraging opgelopen en werd het verdrag pas actief in 1995. Toch werden er wel al proeven gedaan aan de Nederlandse grens met steekproefsgewijze controles. Hierdoor kon de bevolking voelen welke gevolgen het verdrag zou gaan hebben. De kritiek bleef tot 1995 onverminderd en net als in de jaren tachtig zou de Telegraaf op dit punt voorop lopen om de discussie over de grenscontroles in leven te houden. In tegenstelling tot de kwaliteitskranten werd niet de positie van de vluchtelingen door het Schengenverdrag onder de loep genomen, maar de angst voor illegale vluchtelingen en criminaliteit gebruikt in de artikelen.⁵⁴ Een artikel uit maart 1994, een jaar voor de daadwerkelijke inwerkingtreding van het verdrag, illustreert dit goed.

*'Als er morgen weer grensposten in het oosten van het land zouden worden ingesteld, staat er overmorgen een file van hier tot Warschau ... Dat wij eerst duizenden grensbeambten vervroegd met pensioen of naar een omscholingscursus stuurden omdat wij de grenzen zo dolgraag wilden openen, en dat wij er even later alweer duizend extra moesten aannemen omdat er zo'n misbruik van werd gemaakt, zoals ieder gezond denkend mens buiten de politieke vergaderzalen reeds had voorspeld.'*⁵⁵

Het artikel beweerde dat de mening van de auteur een wijdverspreid gedachtegoed zou zijn in de jaren negentig. De vele artikelen waarin de positie van vluchtelingen werd bekritiseerd, toonden het tegendeel.⁵⁶ Vanuit het NRC Handelsblad kwamen juist positieve berichten over de verdwijning van de grenscontroles naar boven. Deze krant benadrukte in de eerste helft van de jaren negentig juist het belang van open grenzen voor de EU-burgers. Met de ondertekening van het Verdrag van Maastricht zou het vrij reizen voor EU-burgers een recht moeten zijn, iets wat nog niet door de politiek was gegeven.⁵⁷ Ook probeerde de krant de angst van mensen weg te nemen dat grenscontroles voor hogere aantallen illegalen zouden zorgen. Grenscontroles zouden illegaliteit niet kunnen aanpakken doordat duizenden kilometers aan land- en zee grenzen niet goed te controleren waren.⁵⁸ Het aantal opiniestukken in het AD over Schengen nam in deze periode af, maar de krant bleef op het onderwerp van grenscontroles kritisch op het verdrag. Dat de krant tegenover de mening stond die verkondigd werd in het NRC Handelsblad kon uit een artikel worden gehaald van 15 oktober 1994.

⁵⁴ B. Smalhout, 'FNV-Hasj', *De Telegraaf* (13 augustus 1994); Martijn Koolhoven, 'Massale dump van sigaretten uit Polen en Rusland', *De Telegraaf* (3 februari 1993).

⁵⁵ Rob Hoogland, 'Drassig', *De Telegraaf* (21 maart 1994).

⁵⁶ Bijvoorbeeld: Gert Riphagen, 'Praten over Schengen is vooral praten over problemen', *De Volkskrant* (20 april 1991). 'Vis in EG beter af dan vluchteling', *NRC Handelsblad* (9 mei 1990).

⁵⁷ 'Zonder Schengen toch vrij verkeer personen', *NRC Handelsblad* (1 februari 1994).

⁵⁸ Dirk Limburg, 'Spierballentaal is geen oplossing', *NRC Handelsblad* (7 november 1992).

'Scherpere controle bij de grenzen is het enige middel om de instroom van illegale personen, welke al lang uit de hand is gelopen, nog enigszins beheersbaar te maken. Het zal de verontrusting daarover bij de bevolking ook doen afnemen. Spel zonder Grenzen was destijds een aardig tv-programma; Land zonder Grenzen begint voor het dichtstbevolkte land ter wereld langzamerhand een ramp te worden'.⁵⁹

Het taalgebruik uit bovenstaand citaat was kenmerkend te noemen voor de manier waarop het AD, maar ook de Telegraaf, berichtte over het verdrag in de jaren tachtig en beginjaren negentig. Met woorden als 'ramp' en 'uit de hand gelopen' gaf het artikel direct een mening over de status en magnitude van het probleem. Ook de verwijzing naar een spelprogramma was kenmerkend voor de manier van journalistieke bedrijving van de krant, wat in schril contrast stond met het meer gecompliceerdere woordgebruik van de kwaliteitskranten, zoals de titel van een stuk uit het NRC Handelsblad genaamd 'Schengen-Imbrogljo' treffend illustreerde.⁶⁰ Ook kan uit het citaat afgeleid worden dat het AD van mening was dat er grote verontrusting heerste binnen de bevolking over het verdwijnen van de grenscontroles, een constatering die door meer kranten gedurende deze periode werd gedaan.⁶¹

In de periode vlak na de inwerkingtreding stond het Verdrag van Schengen veel in de publieke aandacht. Een artikel van de Volkskrant op 28 maart 1995 gaf een helder inzicht in de publieke discussie rond vrij reizen. Het artikel benoemde het aantal klachten dat bij de door de overheid in het leven geroepen 'Schengen-klachtenlijn' was binnengekomen. Dit waren, aldus het artikel, 'slechts honderd telefoontjes' die niet zozeer klachten inhielden maar meer vragen waren, vanwege de gebrekkige informatievoorziening over Schengen.⁶²

Na de inwerkingtreding van het Schengenverdrag viel dus te zien dat de kritiek op de interne grenzen grotendeels verstomde. Er werd door vrijwel alle kranten geregeld informerende artikelen geschreven over vluchtelingen en criminelen die de grens over probeerden te komen, maar directe kritiek bleef daarbij uit.⁶³ Zelfs de eens zo kritische Telegraaf benoemde het verdwijnen van de interne grenzen niet meer in hun artikelen. De kijk op het gehele verdrag was volledig veranderd in 2005, zoals blijkt uit de titel van een artikel uit deze krant op 5 juni van dat jaar: 'Trots op Schengen kent geen grenzen'.⁶⁴ Dit artikel werd geschreven ten tijde van de viering van vijftienvier jaar Schengen, wat al aangaf dat de positieve geluiden de boventoon voerden in de algemene opinie op Schengen.

⁵⁹ J. Landwehr, 'Grensbewaking', *Algemeen Dagblad* (15 oktober 1994).

⁶⁰ 'Het Schengen-imbroglio', *NRC Handelsblad* (13 december 1988); Zie ook: Misha Rasovich, 'Dieven zonder grenzen', *De Volkskrant* (29 april 1994).

⁶¹ Zie voor vergelijking: Misha Rasovich, 'Dieven zonder grenzen', *De Volkskrant* (29 april 1994).

⁶² 'Open grenzen veroorzaken vooral veel onduidelijkheid', *De Volkskrant* (28 maart 1995). Artikel verscheen twee dagen na de inwerkingtreding van het verdrag.

⁶³ Zie onder andere: 'Rafelrand van Nederland', *Algemeen Dagblad* (22 januari 2000).

⁶⁴ Ronald Veerman, 'Trots op Schengen kent geen grenzen', *De Telegraaf* (5 juni 2005).

Bij de toetreding van Zwitserland in de Schengenzone in 2005 waren bovendien zelfs de tegenstanders het eens met de bevinding dat fysieke grenscontroles niet garant stonden voor minder illegaliteit. Daarbij werd vermeld dat fysieke grenscontroles wellicht 'ouderwets' waren geworden ten opzichte van modernere technologische controlemiddelen.⁶⁵ Een conclusie die ook in Nederland de lopende discussie over grenscontroles verstomde.⁶⁶ Ook door steekproefsgewijs te blijven controleren nam de overheid de angst voor het verdwijnen van de interne grensbewaking weg bij burgers.⁶⁷

Dit betekende niet het einde van de discussie rondom grensbewaking. Wanneer zich noodsituaties of internationale evenementen voordeden, rees de discussie over een tijdelijke herinvoering van de grenscontroles weer op. Een goed voorbeeld daarvan was in 2001 met de uitbraak van het Mond en Klauwzeer virus (MKZ), de terroristische aanslagen in New York op 11 september en het EK voetbal in 2000.⁶⁸ De lopende discussie over grensbewaking verschoof naar de beveiliging van de buitengrenzen van de Schengenzone.

Versterkte buitengrens

Met het wegvallen van de interne grenzen tussen lidstaten werd er vanuit de politiek besloten om de externe grenzen van de Schengenzone beter te beveiligen om zo vluchtelingenstromen alsnog goed te kunnen reguleren en illegaliteit tegen te gaan. In het midden van de jaren tachtig was er nog niet veel aandacht voor dit punt, wat zou kunnen komen doordat de plannen rondom Schengen nog in ontwikkeling waren.

Dit veranderde aan het einde van de jaren tachtig, voornamelijk vanwege de val van de Berlijnse Muur en het IJzeren Gordijn. Gevoed door twijfels uit de politiek begon de discussie rondom de versterkte buitengrenzen te spelen in deze periode, doordat Oost-Duitsland bij West-Duitsland aansloot en daarmee binnen de Schengenzone zou gaan vallen.⁶⁹ Dat er vanuit Oost-Europa een drang was om naar het westen te trekken was al bekend en heeft wellicht meegespeeld in de open discussie over de buitengrenzen die was ontstaan.⁷⁰ De discussie rondom de Duitse hereniging en Schengen duurde niet al te lang toen bleek dat de hereniging weinig gevolgen had voor het migratieverkeer uit

⁶⁵ Caroline de Gruyter, 'Angst van Zwitsers: ontwaken in de EU', *NRC Handelsblad* (4 juni 2005).

⁶⁶ 'Grenscontrole ontoereikend tegen terreur', *NRC Handelsblad* (28 september 2005).

⁶⁷ 'Rafelrand van Nederland', *Algemeen Dagblad* (22 januari 2000).

⁶⁸ Lees hiervoor onder andere: 'Geen scherpe grenscontrole op MKZ-virus, ondanks wil Tweede Kamer', *NRC Handelsblad* (1 september 2001); Albert Jan Maat, 'Brinkhorst en de feiten', *De Volkskrant* 30 juni 2001); Paul Scheffer, 'Op jacht naar onze schaduwen', *NRC Handelsblad* (11 juli 2003); Frans Boogaard, 'België sluit de grenzen', *Algemeen Dagblad* (10 januari 2000); 'Ouderwetse controle aan de Duitse grens', *Algemeen Dagblad* (13 juni 2000); 'Schengen-grenzen zijn te open', *De Volkskrant* (15 september 2001).

⁶⁹ 'Twijfels over effectievere grenscontrole', *Algemeen Dagblad* (6 december 1989).

⁷⁰ Theo Klein, 'Oost-Europa in de rij voor Nederlands visum', *De Volkskrant* (14 juni 1989); Paul Kapteyn, 'Morele ijver verzwakt de eigen positie', *NRC Handelsblad* (3 januari 1990).

voormalig Oost-Duitsland. De Volkskrant noemde de discussie in februari 1990 al 'knullige zorgen om niets', wat goed aangeeft waarom de discussie over de buitengrenzen enigszins verstomde.⁷¹

Het debat rondom de buitengrenzen viel niet geheel stil. Er werden nog steeds artikelen gepubliceerd met de vraag of de buitengrenzen van de Schengenzone de vluchtelingenstromen aankonden, ook vanwege de uitgebroken burgeroorlog in Joegoslavië.⁷² Echter werd deze discussie overschaduwd door de verdediging van de buitengrenzen in eigen land, namelijk de bewaking op Schiphol. Gedurende de gehele jaren negentig, maar met name rondom de inwerkingtreding van het verdrag, werden vanuit alle kranten berichten gedeeld over de vele oplossingen die bedacht werden om de controles op Schiphol te kunnen reguleren. De luchthaven moest zich aanpassen om reizigers uit Schengenlanden te kunnen scheiden van reizigers uit niet-Schengenlanden.⁷³ Ondanks dat de luchthaven wist dat er aanpassingen nodig waren door het verdrag, werd er pas in de jaren negentig van de vorige eeuw actie ondernomen, een kritiekpunt dat overigens ontbrak in de kranten.

Een eerste initiatief vanuit Schiphol werd in de kranten veelvuldig kritisch besproken. De bedoeling was om een scheidingsmuur aan te brengen om onderscheid te kunnen maken tussen Schengenreizigers en niet-Schengenreizigers. Deze scheiding op basis van afkomst kon rekenen op flinke, ethische bezwaren in vrijwel bestudeerde kranten.⁷⁴ Nog voor de bouw werd de scheidingswand al aangeduid als 'De Berlijnse Muur', wat voor velen een negatieve connotatie had.⁷⁵

Een maatregel die daadwerkelijk in gebruik werd genomen was het gebruik van magneetkaarten. Hiermee konden Schengenburgers langs de douane zonder controle. Dit systeem was echter niet waterdicht, omdat kaarten werden vergeten of in verkeerde handen konden vallen.⁷⁶ De kritiek luidde dat mankementen in de beveiliging verstrekkende gevolgen kon hebben voor de Nederlandse veiligheid. Een ingestuurde brief uit het AD koppelde de veiligheidsmaatregelen op Schiphol zelfs aan het gestegen gebruik van cannabis onder jongeren, wat de angst onder de bevolking nogmaals duidelijk maakte.⁷⁷ Deze discussie eindigde met de bouw van een aparte pier waarop Schengen-vluchten aankwamen. De grenscontrole op Schiphol bleef onder de aandacht van de kranten staan maar deze kritiek werd niet meer gekoppeld aan het Verdrag van Schengen.

⁷¹ A. Oostlander, 'Duitse hereniging', *De Volkskrant* (17 februari 1990).

⁷² Bijvoorbeeld: Gert Riphagen, 'De wandelwegen van Schengen', *De Volkskrant* (1 juni 1990).

⁷³ 'Schiphol: investering van miljoenen na Schengen', *NRC Handelsblad* (18 oktober 1994); 'Meer tijd voor Schiphol', *Algemeen Dagblad* (20 juni 1992).

⁷⁴ John Wanders, 'Schengen-verdrag maakt splitsing Schiphol nodig', *De Volkskrant* (24 december 1994).

⁷⁵ Birgit Donker, "'Verzinsel' Schengen brengt luchthavens in de problemen', *NRC Handelsblad* (21 december 1994).

⁷⁶ 'Schengen-pasje' is gewoon uit de prullenbak te vissen', *Algemeen Dagblad* (28 maart 1995); 'Schiphol voert fraude-gevoelige tourniquets in', *NRC Handelsblad* (9 juli 1993); 'Inwoner Schengen-land krijgt chip op Schiphol', *De Volkskrant* (13 juli 1993); 'Geklungel met Schengen', *De Volkskrant* (7 april 1995).

⁷⁷ J. Berlijn, 'Drugskoeriers', *Algemeen Dagblad* (23 juli 1993).

In de periode 2000 tot 2005 was de discussie over de sterkte van de buitengrenzen van de Schengenzone erg levendig terug te zien in de kranten. In 1999 werd het Schengenverdrag geïncorporeerd in de Europese unie, waardoor alle landen die tot de unie toetraden, ook automatisch binnen de Schengenzone zouden vallen. Door de groei van de EU naar Oost-Europa kwam nieuwe kritiek op doordat er angst heerste onder de bevolking of deze nieuwe lidstaten de grens afdoende konden verdedigen, waardoor de buitengrenzen zouden verzwakken.⁷⁸ Dit wordt goed verwoord in een artikel van het NRC Handelsblad uit 2002.

*'De uitbreiding staat voor de deur. In verschillende kringen begint men zich hardop af te vragen of dat eigenlijk wel zo'n goed idee is... Krijgen we straks nog meer buitenlanders op ons dak? Zijn die landen wel klaar? Hoe worden de oostgrenzen van de EU straks bewaakt? Politici, diplomaten en burgers in West-Europa maken zich steeds openlijker zorgen. Het grootse en historische project van de generatie van Van den Broek ligt onder vuur.'*⁷⁹

Het artikel is een duidelijke verwijzing naar de publieke discussie die speelde tijdens de grote uitbreiding van de EU. Toch nuanceerde de auteur de kritiek in zijn stuk door een historische vergelijking te maken met de toetreding tot de EU van Spanje en Portugal. Ook toen was er scepsis over de verdediging van de buitengrenzen voor de migratieproblematiek maar dat resulteerde echter niet in een vergroting van het probleem⁸⁰. Niet alleen in de kwaliteitskranten, welke nu wel deelnamen aan de publieke discussie over de grenzen, wordt het argument neergezet dat uitbreiding van de EU helpt in de strijd tegen illegaliteit. Ook in het AD van 6 juni 2002 verscheen een artikel waarin de angst en kritiek bij de bevolking werd erkend, maar een tegenstrijdige visie over de uitbreiding van de EU werd gepropagandeerd.⁸¹ In het artikel komt duidelijk naar voren dat de toetreding van nieuwe lidstaten, het ondersteunen van hun grenzen en nivelleren van de welvaart binnen Europa betere oplossingen waren tegen migratie dan het creëren van fysieke grenzen. In de strijd tegen illegale vluchtelingen en migranten bleef de verdediging van de buitengrenzen een heet hangijzer maar de

⁷⁸ 'Strengere grenscontrole', *NRC Handelsblad* (10 juli 2001); Geert-Jan Bogaerts, 'EU akkoord met Polen over grensbewaking', *De Volkskrant* (31 juli 2002); 'Commissie houdt vast aan uitbreiding Unie', *NRC Handelsblad* (6 juni 2002); Fokke Obbema, 'Europa stelt wel eisen aan bier, niet aan migratie', *De Volkskrant* (9 september 2002); Gemma Buters, 'EU-politie voor buitengrenzen', *De Telegraaf* (8 mei 2002); 'Invasie Bulgaren na afschaffen visum voor EU', *De Telegraaf* (14 april 2001); 'Nieuwe grenzen baren Brussel ernstige zorgen', *De Telegraaf* (15 juni 2002); Ronald van Gessel, 'Een sprong in het duister', *De Telegraaf* (14 december 2002).

⁷⁹ Renee Postma, 'Europa wacht crisis op diverse fronten', *NRC Handelsblad* (6 juni 2002).

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ 'Uitbreiding EU is het beste middel tegen migratie', *Algemeen Dagblad* (6 juni 2002).

algemene tendens na 2000 verschoof van het tegengaan van vluchtelingenstromen naar het oplossen van de problemen in de landen van oorsprong.⁸²

De periode van de jaren tachtig tot 2005 overziend, mag gesteld worden dat er geen groot onderscheid bestond tussen de berichtgeving van de onderzochte kranten, wat betreft de inhoudelijke kritiek op het Schengenverdrag. De grootste verschillen uitten zich in de wijze van journalistiek en het woordgebruik. De kwaliteitskranten zijn hierin genuanceerder dan de populaire kranten. Desalniettemin werd de discussie in alle kranten gevoerd, en werd de kritiek vanuit de publieke opinie overal geadresseerd.

Kritiek op de politiek

Behalve kritiek op de inhoud van het Schengenverdrag, was er ook kritiek op de manier waarop het verdrag tot stand kwam. Deze kritiek is onderdeel van de bredere eurosceptis waar aan het begin van deze scriptie al over geschreven werd.

Politieke transparantie

In 1985 werd in het dorpje Schengen door vijf lidstaten van de toenmalige Europese Gemeenschap (EG) het Verdrag van Schengen ondertekend. De ondertekening was meer een intentieverklaring van de vijf lidstaten om vooruit te lopen op de rest van de EG in het openen van de interne markt door de grenzen op te heffen. Dit alles werd veroorzaakt door de politieke wens om Europa eensgezinder te maken en een 'Europa voor de burgers' te creëren.⁸³

In de midden jaren tachtig was er veel kritiek op de EG, voornamelijk vanwege de grote afstand tussen Europese besluiten en de bevolking. Gedurende de jaren tachtig moest het verdrag verder worden vormgegeven, maar de manier waarop sprak veel nationale politici en het publiek niet aan. Dit zorgde ervoor dat kritiek op de samenwerking toch deed opbloeien. Vanuit elke lidstaat werden afgevaardigden gestuurd naar Brussel voor intergouvernamenteel overleg over het Schengenverdrag. Pas later werd goedkeuring gevraagd bij de nationale parlementen. Deze manier van beleid vorming werd niet alleen door de nationale politici afgekeurd, maar kreeg ook veel aandacht in verschillende kranten.⁸⁴ Het beviel mensen met name niet dat de nationale politiek weinig inspraak had op de

⁸² Ronald van Gessel, 'Kiezer eist EU-actie tegen illegalen', *De Telegraaf* (15 juni 2002); 'Uitbreiding EU is het beste middel tegen migratie', *Algemeen Dagblad* (6 juni 2002); Will Tinnemans, 'Een welkom voor de illegaal', *De Volkskrant* (17 december 2005).

⁸³ Henk Aben, 'Verder praten over grensbeleid', *Algemeen Dagblad* 1987); 'Zes landen willen grenzen slechten', *NRC Handelsblad* (3 juli 1986).

⁸⁴ 'Het Schengen-imbroglio', *NRC Handelsblad* (13 december 1988); Peter Schumacher, 'Laat asielzoekers ruimhartig toe in Europa', *NRC Handelsblad* (24 september 1988); 'Niet naar Schengen', *NRC Handelsblad* (december 1989); Harry van Seumeren, 'Schengen revisited', *De Volkskrant* (28 oktober 1989); Oscar

inhoudelijke beleidspunten van het verdrag. Het NRC Handelsblad en de Volkskrant besteedden hier de meeste aandacht aan. De populaire kranten benoemden het wel in hun artikelen, maar maakten dit niet tot hoofdonderwerp.⁸⁵ De kritiek over de geheimhouding van het concept-verdrag eind jaren tachtig hield met name in dat er geen openlijke discussie kon plaatsvinden. Opvallend daarbij was dat het vluchtelingen- en strafrecht bij deze kranten belangrijker werden gevonden in deze discussie dan het wegvallen van de grenzen. Dit bevestigde de eerdere bevinding over het standpunt van de kwaliteitskranten op het wegvallen van de grensbewaking in de jaren tachtig. Een passage uit de Volkskrant van 28 oktober 1989 omschreef het probleem van de geheimhouding treffend.

*'De tekst van het ontwerp-verdrag is uitgelekt. Ongetwijfeld via de hand van een ambtenaar die gewetensnood kreeg door de gevolgde procedure ... Niemand mag erover meepraten, want het stuk blijft geheim totdat de overeenkomst is getekend... De Tweede Kamer behoort publicatie van de ontwerp-teksten te eisen, zodat een open debat over het vluchtelingenbeleid mogelijk is.'*⁸⁶

De kritiek op de openheid van zaken rondom het ontwerpen van het Schengenverdrag kwam voornamelijk terug in de kwaliteitskranten. Bovendien kwam hetzelfde terug bij de afgenomen enquêtes in het onderzoek van Lubbers, wat bewijst dat dit punt onder de bevolking speelde.⁸⁷

In de jaren negentig bleef de transparantie vanuit de politiek een kritiekpunt in de kranten. Dat de politiek zich niets had aangetrokken van de kritiek op de geheimhouding uit de jaren tachtig bleek rondom de EU-top in Lissabon in 1992. Het concept-verdrag was al langs het parlement geweest, maar de invulling van het vluchtelingen- en asielbeleid was nog onduidelijk. Opnieuw waren het voornamelijk de kwaliteitskranten die deze kritiek benoemden in hun stukken. De Volkskrant noemde in een artikel van 20 juni 1992 de gehele procedure een 'stikken-of-slikken-deal' en gaf aan dat ook nu de Tweede Kamer 'pas op het laatste moment' werd geïnstrueerd over de beleidspunten op de EU-top.⁸⁸ De verwijzing in de titel genaamd 'Schengen-ellende' gaf voldoende weer wat de positie van de Volkskrant was ten opzichte van het verdrag begin jaren negentig. Dit was ook goed terug te lezen in een ander artikel uit dezelfde krant.

Garschagen, 'Wisseltrucs in de achtertuin', *De Volkskrant* (22 juli 1989); 'Kamer: nu Schengen niet ondertekenen', *NRC Handelsblad* (29 juni 1989).

⁸⁵ 'Twijfels over effectievere grenscontrole', *Algemeen Dagblad* (6 december 1989); 'Kamervragen over grenscontrole', *De Telegraaf* (30 mei 1984).

⁸⁶ Harry van Seumeren, 'Schengen revisited', *De Volkskrant* (28 oktober 1989). Spelling direct uit artikel overgenomen.

⁸⁷ Lubbers e.a., 'A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands', 35-36.

⁸⁸ John Wanders, 'Kans op herhaling Schengen-ellende kleiner', *De Volkskrant* (20 juni 1992).

*'Schengen heeft vanaf het begin een slechte naam, omdat regeringen en ambtenaren zo dom waren om de zaak lang aan de democratische controle te willen onttrekken.'*⁸⁹

Zoals het artikel aangaf, zat er tot aan de inwerkingtreding in 1995 een zekere smet op het verdrag door het gebrek aan transparantie vanuit de politiek. De Volkskrant stond daarin niet alleen. Het lage vertrouwen door het politieke uitstel en de geheimzinnigheid was in meer kranten in de beginjaren negentig terug te lezen⁹⁰. Daarmee volgde het Schengenverdrag de grotere lijn van eurosceptis over de openheid van de Europese politiek, zoals deze ook al in de literatuur werd benoemd door onder andere Moreau en Taggart.⁹¹

Met de inwerkingtreding van het Schengenverdrag verdween ook de kritiek op de openheid over het verdrag. De transparantie van het Europese beleid werd nog wel bekritiseerd na 1995 in de kranten⁹². Het valt aan te nemen dat de kritiek over de transparantie bij het Schengenverdrag een bepaalde rol heeft gespeeld op de latere publieke opinie over de transparantie van het Europese beleid. Wat deze rol inhoudt, is wellicht een verder onderzoek waard.

Internationale samenwerking

In de discussie over de verdwijning van de grensbewaking kwamen politie- en opsporingsinstanties veelvoudig aan het woord. Zij gingen dieper in op wat deze verdwijning zou gaan betekenen voor hun werkzaamheden. Naast het verdwijnen van de grenscontroles was ook in het Verdrag van Schengen geregeld dat de politie van verschillende lidstaten nauwer gingen samenwerken, er een internationaal registratie- en informatieregister zou komen en politie zelfs over de grens werkzaamheden mocht verrichten. Dit alles om het mogelijke verlies aan controle activiteiten van de overheid aan de grens op te kunnen vangen.⁹³

Aan het einde van de jaren tachtig waren de eerste negatieve geluiden over deze samenwerking al te horen, alhoewel de focus bij de populaire kranten meer bij de grenscontroles lag en van de kwaliteitskranten op de politieke geheimzinnigheid en het asielbeleid. Dat de politie van

⁸⁹ 'Schengen en erger', *De Volkskrant* (20 juni 1992).

⁹⁰ Frans Boogaard, 'Twijfel over 'Maastricht' geldt voor Schengen in het kwadraat', *Algemeen Dagblad* (16 juni 1992); Birgit Donker, 'Nieuwe datum voor verdwijnen grenzen Schengen-landen', *NRC Handelsblad* (22 november 1994); Frans Boogaard, 'Alleen techniek zit Schengen nog dwars', *Algemeen Dagblad* (1 juni 1994); Daniela Hooghiemstra, 'Computer verhuult geschil Schengen', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994); Folkert Jensma, 'Den Haag wil meer openheid van 'Brussel'', *NRC Handelsblad* (19 november 1993); 'Proeftuin', *NRC Handelsblad* (2 februari 1994).

⁹¹ Moreau, *European Integration and new Anti-Europeanism*, 11-13; Taggart, 'A Touchstone of Dissent', 386-388.

⁹² Bijvoorbeeld: 'In de Franse doofpot', *Algemeen Dagblad* (31 maart 2000); Rodney Weterings, 'Transparantie is ander woord voor wantrouwen', *De Volkskrant* (13 augustus 2004); L. Voogd, 'Te weinig transparantie bij referendum', *NRC Handelsblad* (17 mei 2005).

⁹³ L. Hamer, "Europa van de burger" vraagt om een Europese balie', *NRC Handelsblad* (9 januari 1989).

verschillende lidstaten beter gingen samenwerken om de criminaliteit te bestrijden, werd in de algemene opinie niet als een negatief punt gezien. Het was voornamelijk de onduidelijkheid en complexiteit die tot kritische krantenstukken leidde.⁹⁴ Alleen de Telegraaf schetste een wat kritischer beeld. De samenwerking zou 'te gütig' zijn als de Duitse politie ver in Nederland nog een aanhouding zou mogen verrichten.⁹⁵ Verder kwam uit een artikel van de Volkskrant naar voren dat politici 'een sussende toon' aannamen dat de EG niet zou uitgroeien tot een politiestaat, maar of dit daadwerkelijk een grote angst was onder de bevolking valt te betwisten aangezien dit verder niet terugkwam in krantenartikelen.⁹⁶ Dat er veel onduidelijkheid heerste over de samenwerking zou voornamelijk komen doordat de lidstaten zelf nog niet op één lijn lagen over de wijze waarop de samenwerking moest worden vormgegeven aan het einde van de jaren tachtig.⁹⁷

In de jaren negentig was kritiek op de politionele en justitiële samenwerking een groter onderwerp van discussie.⁹⁸ Ook nu waren de onduidelijkheid en onzekerheid over de samenwerking een grote bron van ergernis binnen de publieke opinie. Dit werd goed weergegeven in een opiniestuk uit het Algemeen Dagblad van mei 1990:

*'Over de samenwerking tussen de politie van de diverse landen bestaat onduidelijkheid en daardoor onzekerheid. Gaan die bevoegdheden niet te ver? Wordt het gigantische computernetwerk, het Schengen Informatie Systeem (SIS), niet een 'Big Brother' met een onuitwisbaar geheugen? Waar de kan de burger in beroep gaan tegen maatregelen op grond van het Verdrag van Schengen?'*⁹⁹

Het artikel toonde de twijfel die heerste over de politiek gewenste politionele samenwerking. In tegenstelling tot de kritiek over bijvoorbeeld de verdwijning van de grenscontroles die gelijktijdig liep, was het niet dat de bevolking de samenwerking niet wilde, maar bestond de angst dat deze te ver zou gaan of te complex zou worden.¹⁰⁰

De weerstand tegen de internationale samenwerking bereikte wellicht zijn hoogtepunt in 1994, toen Europese verkiezingen gehouden werden en daarmee niet alleen de aandacht meer op

⁹⁴ L. Hamer, "Europa van de burger" vraagt om een Europese balie', *NRC Handelsblad* (9 januari 1989); 'Niet naar Schengen', *NRC Handelsblad* 5 december 1989); Emile Bode, 'Geen zicht op grenzeloos Europa', *De Telegraaf* (10 juni 1989)..

⁹⁵ Emile Bode, 'Geen zicht op grenzeloos Europa', *De Telegraaf* (10 juni 1989).

⁹⁶ Oscar Garschagen, 'Wisseltrucs in de achtertuin', *De Volkskrant* (22 juli 1989).

⁹⁷ Marcel van Lieshout, 'Samenwerking politie in Europa stuit op meningsverschillen', *De Volkskrant* (1 juli 1989).

⁹⁸ 'Buitenlandse politie bij Nederlands korps', *NRC Handelsblad* (8 mei 1990); 'Synthetische toelichting', *NRC Handelsblad* (12 mei 1990); 'Schengen is nep', *Algemeen Dagblad* (18 juni 1991).

⁹⁹ Jacques den Boer, 'Verdrag van Schengen blijft een grensgeval', *Algemeen Dagblad* (15 mei 1990).

Typefouten zijn overgenomen uit het artikel.

¹⁰⁰ Ibidem; Jessurun d'Oliveira, 'Schengen is al ingehaald', *NRC Handelsblad* (8 januari 1990); Joyce Hes, 'Niet door de knieën voor Schengen', *NRC Handelsblad* (16 mei 1990); Ton Olde Monnikhof, 'Europa, mijn rug op', *Algemeen Dagblad* (20 mei 1994).

Europa gevestigd was maar ook op Schengen, terwijl het verdrag nog steeds niet volledig was ingegaan na jaren vertraging. Hoe de bevolking dacht over het verdrag en ook de gehele Europese politiek, kwam goed terug in een opiniestuk van het AD van 28 mei 1994.

*'En dan is er ook nog de negatieve beeldvorming. Neem het akkoord van Schengen... Daar wordt vijf jaar over gepraat en dan werkt Schengen niet omdat er een of ander schroefje in Straatsburg niet past. Over allerlei technische zaken wordt jarenlang gehengeld, maar op de grote problemen, zoals Bosnië, blijft Europa het antwoord schuldig.'*¹⁰¹

In het artikel werd Schengen direct gekoppeld aan de beeldvorming over Europa van Nederlanders. Het artikel stelde dat Europa te bureaucratisch was en niet in staat was de grote problemen op te lossen. Een conclusie die in meer artikelen midden jaren negentig terugkwam¹⁰². Het niet passende schroefje waar de auteur naar refereerde was het Schengen Informatie Systeem (SIS). Technische problemen met het SIS werden door betrokken politici aangehaald als de reden dat het verdrag nog niet in werking kon treden, alhoewel verschillende kranten daar hun twijfels bij hadden.¹⁰³ De onenigheid over het afstemmen van beleidspunten zou eerder een reden zijn voor de uitstel van Schengen.

De kritiek op de internationale samenwerking bleef ook na de inwerkingtreding van Schengen bestaan. Niet alleen omdat het SIS af en toe gebreken toonde, maar ook doordat lidstaten veelvoudig gebruik maakten van een speciale regel uit het verdrag, waardoor het was toegestaan grenscontroles weer in te voeren 'bij uitzonderlijke gebeurtenissen'.¹⁰⁴ Dit leidde zelfs tot een open discussie in verschillende kranten of het verdrag nog wel in stand kon blijven, doordat nationale belangen boven Europese waardes werden verkozen.¹⁰⁵ Deze worsteling tussen nationale belangen en Europese waardes werd al eerder aangekaart door Brill en komt dus ook terug bij het Schengenverdrag.¹⁰⁶

¹⁰¹ Ton Olde Monnikhof, 'Europa verkeert in een gevaarlijke fase', *Algemeen Dagblad* (28 mei 1994).

¹⁰² Wilco Boom, 'Politie moet Europa in', *Algemeen Dagblad* (8 november 1999); Birgit Donker, 'Politieke spelletjes ondermijnen Schengen', *NRC Handelsblad* (21 februari 1996); Daniela Hooghiemstra, 'Computer verhult geschil Schengen', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994).

¹⁰³ Daniela Hooghiemstra, 'Computer verhult geschil Schengen', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994); 'Schengen opnieuw vertraagd', *De Telegraaf* (19 oktober 1993); Weer uitstel Schengen', *Algemeen Dagblad* (12 januari 1994); Birgit Donker, 'Politieke spelletjes ondermijnen 'Schengen'', *NRC Handelsblad* (21 februari 1996).

¹⁰⁴ Mark van Driel, 'De computer meldt: ongewenst persoon', *De Volkskrant* (19 september 1998); 'Als ik dat had geweten...', *Algemeen Dagblad* (1 juni 2002); Marc Leijendekker, 'De grootste sukkel van Europa', *NRC Handelsblad* (1 december 1998); 'Korthals: Schengen verhindert toelaten 'ongewenste' Ocalan', *De Volkskrant* (2 februari 1999); 'Oostenrijk controleert grensverkeer', *NRC Handelsblad* (22 juni 2001); Frans Boogaard, 'Belgie sluit de grenzen', *Algemeen Dagblad* (10 januari 2000).

¹⁰⁵ 'Schiphol wil opheffing dure Schengen-hal', *De Telegraaf* (11 mei 2005); Steven Adolf, 'In een sloep naar de achterdeur van Schengen', *NRC Handelsblad* (21 juni 2000); Peter de Graaf, 'Italiaanse laars is bepaald niet waterdicht', *De Volkskrant* (6 januari 1998).

¹⁰⁶ Brill, *Abgrenzung und Hoffnung*, 1-12.

Een extra impuls aan de discussie over de internationale politiesamenwerking kwam met de aanslagen in Madrid (2004) en Londen (2005). Met name het NRC Handelsblad was erg kritisch over de politiesamenwerking tussen de lidstaten om terroristische aanslagen te voorkomen en omschreef de Europese samenwerking als ‘veel woorden, weinig daden’.¹⁰⁷

Hiermee past de discussie rondom Schengen in het beeld dat geschetst werd door wetenschappers als Daddow, Moreau en Lubbers, die stellen dat eurosceptis toenam vanaf de jaren negentig.¹⁰⁸ Toch moet hierbij enige nuancering worden gegeven. De beleidspunten en internationale samenwerking over deze beleidspunten werden dan wel bekritiseerd, de algemene opinie over het verdrag was positiever gesteld vanaf de eenentwintigste eeuw dan kan worden teruggelezen uit de krantenartikelen van de jaren tachtig en negentig.¹⁰⁹ Dit laat zien dat Schengen een speciale plek inneemt in de publieke opinie over de EU.¹¹⁰

Gemeenschappelijk beleid

De publieke discussie over het Verdrag van Schengen ging in de jaren tachtig dus voornamelijk over de gevolgen van het verdwijnen van grensbewaking en de manier waarop het verdrag tot stand kwam. Net als de kritiek op de internationale samenwerking kwam ook de kritiek op een gezamenlijk beleid op in het begin van de jaren negentig.

Toonaangevend voor de discussie over een gemeenschappelijk beleid waren twee discussiepunten uit de jaren negentig: het Nederlandse drugsbeleid en het Luxemburgse bankgeheim. Beide zijn beleidsvormen die door de bevolking gezien werden als onderdeel van de nationale cultuur in het desbetreffende land. Een aanpassing daarvan ten faveure van de Europese integratie was bij de bevolking daarom ook ondenkbaar.¹¹¹

Met name Frankrijk vond dat Nederland haar soepele drugsbeleid diende aan te passen bij het ingaan van Schengen, uit angst voor massaal drugstoerisme en de daarbij horende verhoging van de criminaliteit. Ook dit onderwerp werd zowel in populaire als kwaliteitskranten veelvoudig benoemd.

¹⁰⁷ Caroline de Gruyter, ‘Veel woorden, weinig daden’, *NRC Handelsblad* (3 juli 2004). Zie ook: ‘Frankrijk gaat grens controleren; Sarkozy verwijst naar aanslagen in Londen’, *De Volkskrant* (14 juli 2005).

¹⁰⁸ Daddow, 5-8; Moreau, 11-14; Lubbers, 35-36.

¹⁰⁹ ‘Trots in Schengen kent geen grenzen’, *De Telegraaf* (5 juni 2005); ‘Niet-EU-landen in Schengen’, *NRC Handelsblad* (26 maart 2001); Bert Lanting, ‘Schengen voorbeeld voor politie’, *De Volkskrant* (29 mei 2004).

¹¹⁰ Caroline de Gruyter, ‘Schengen geeft vorm aan integratie van EU’, *NRC Handelsblad* (9 juni 2005).

¹¹¹ Jan Schils, ‘Luxemburg onder druk’, *Algemeen Dagblad* (18 december 1989); ‘Bankgeheim Luxemburg afgezwakt’, *NRC Handelsblad* (25 maart 1993); Angeline Arnken, ‘Frankrijk ziet Nederland als natie van het kwaad’, *Algemeen Dagblad* (1 mei 1993).

De gedachtegang van de Franse overheid was dat een verscherping van het Nederlandse drugsbeleid noodzakelijk was vóór het ingaan van Schengen, wat fel werd bestreden en ontkracht.¹¹²

Het Luxemburgse bankgeheim werd voornamelijk vanuit Nederland als een doorn in het oog gezien bij de onderhandelingen over Schengen.¹¹³ Dit bankgeheim hield in dat Luxemburgse banken geen informatie hoefden te delen met de Nederlandse staat en Belastingdienst. Het vrijgeven van het bankgeheim zou vooral helpen in de strijd tegen het witwassen van drugsgeld.¹¹⁴ In de kranten werd de zogenaamde 'strijd' tussen Nederland en Luxemburg veel beschreven, maar een duidelijke opinie bleef daarbij achterwege. De toon bij met name de populaire kranten spreekt wel in het voordeel van het Nederlands standpunt dat het bankgeheim van Luxemburg niet zou bijdragen aan een gezond Europees klimaat en de strijd tegen drugs.¹¹⁵ Het is opvallend te noemen dat de Nederlandse opinie neigde naar het standpunt vóór wijzigen van een Luxemburgse culturele waarde terwijl de kritiek vanuit het buitenland op een Nederlandse culturele waarde als het liberale drugsbeleid zo fel werd bestreden. Dit bevestigt dat de nationale eigenwaarde de boventoon voerde over de vorming van een Europese identiteit in de jaren negentig, zoals gesteld werd door Brille en Daddow.

In de periode na 1999 bleef kritiek op het gemeenschappelijke Europese beleid bestaan. Echter was het verdrag onderdeel gaan uitmaken van de EU, waardoor de kritiek op het Europese beleid amper meer aan het Schengenverdrag gekoppeld werd.

De totstandkoming van het verdrag ging dus niet zonder slag of stoot en kwam in de publieke discussie ook geregeld terug in de vorm van kritiek. Waar in de jaren tachtig met name de geringe transparantie vanuit de Europese politiek bekritiseerd werd, kwam daar in de jaren negentig angst voor het verlies aan nationale beleidspunten, zoals het drugsbeleid bovenop. Deze kritiek werd vanuit alle bestudeerde kranten beschreven, wat des te meer aangaf dat dit grote thema's waren binnen de publieke discussie. Doordat deze punten extra benadrukt werden tijdens de Europese verkiezingen van 1994 zijn ze ook te plaatsen binnen het grotere kader van eurosceptis. De moeizame totstandkoming van het Schengenverdrag droeg dus bij aan het algemene beeld van de Nederlanders op de Europese Unie.

¹¹² Angeline Arnken, 'Frankrijk ziet Nederland als natie van het kwaad', *Algemeen Dagblad* (1 mei 1993); Henk Aben, 'Akkoord in het slop', *Algemeen Dagblad* (8 juli 1989).

¹¹³ 'Bankgeheim toch ter discussie', *Algemeen Dagblad* (13 september 1989); 'Luxemburgs bankgeheim', *De Telegraaf* (3 januari 1993); Jan Schils, 'België wil Schengen-zaak niet op de spits drijven', *Algemeen Dagblad* (14 december 1989); 'Schengen stokt op bankgeheim', *De Telegraaf* (12 december 1989).

¹¹⁴ 'Luxemburg beperkt bankgeheim in strijd tegen drugs', *De Volkskrant* (25 maart 1993).

¹¹⁵ Jan Schils, 'Luxemburg onder druk', *Algemeen Dagblad* (18 december 1989); 'Bankgeheim Luxemburg afgezwakt', *NRC Handelsblad* (25 maart 1993); 'Luxemburg blijft belastingparadijs', *Algemeen Dagblad* (11 maart 1995); Sjuul Paradijs, 'Luxemburg paradijs zuinige spaarders', *De Telegraaf* (27 maart 1993).

Sociale kritiek

In dit hoofdstuk over sociale kritiek wordt gekeken naar de culturele en ethische kritiekpunten op het Verdrag van Schengen. Het Nederlandse volk was bang voor het verlies van hun cultuur en waarden die daarvoor belangrijk waren. Naast het drugsbeleid uit het vorige hoofdstuk waren de discussies over het invoeren van een legitimatieplicht en de positie van vluchtelingen, de morele plicht om anderen te helpen, de voornaamste sociale kritiekpunten die door vrijwel alle kranten benadrukt werden in het publieke debat over het Schengenverdrag. Omwille van deze reden zullen deze punten extra uitgelicht worden in dit hoofdstuk.

Identificatieplicht

Vanwege de publieke kritiek dat het afschaffen van de grenzen zou leiden tot hogere criminaliteit, moest de politiek met een antwoord komen. Deze kwam er in 1985 bij monde van toenmalig minister van justitie Frits Korthals Altes, die de identificatieplicht direct koppelde aan het verdwijnen van de grenscontrole.¹¹⁶ Er zou een identificatieplicht gaan gelden in Nederland, wat inhield dat een ieder persoon gevraagd kon worden zich te legitimeren. In andere landen was er al een legitimatieplicht, maar in Nederland bleef de kritiek hierop zeer hevig.¹¹⁷ Dat de kritiek op de invoering van een identificatieplicht diep gegrond zat in de maatschappij, blijkt uit het feit dat alle kranten hierover berichtten in vele artikelen gedurende de jaren tachtig.¹¹⁸ Opvallend daarbij was de sterke ongenueanceerde bewoording die met name de kwaliteitskranten over dit onderwerp uitten, terwijl dit gebruikelijker was bij de populaire kranten.¹¹⁹

Een eerste bezwaar was dat de identificatieplicht een inbreuk zou zijn op de privacy van mensen en niet zou passen in een 'vrij en tolerant land als Nederland'.¹²⁰ Met name het AD berichtte hier veelvuldig over. Wat echter door de kranten als een veel sterker bezwaar werd gezien tegen een identificatieplicht, was de herinnering die het kon oproepen aan de tijd van de Tweede Wereldoorlog waarbij mensen op een wrange manier naar hun 'Ausweis' werd gevraagd.¹²¹ Een laatste argument

¹¹⁶ 'Verplicht bewijs van identiteit tot 50 jaar', *NRC Handelsblad* (22 april 1985).

¹¹⁷ Pieter den Hollander, 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986); 'Overval', *NRC Handelsblad* (5 juli 1986); Kees van Bemmelen, 'Portugezen al van kinds af aan gewend aan identificatieplicht', *De Telegraaf* (10 juli 1986) 'E. Sloff-Hoogerbrug, 'Merkteken', *Algemeen Dagblad* (10 juli 1986).

¹¹⁸ Onder andere: Henk de Vos, 'Stamboekvee', *Algemeen Dagblad* (5 juli 1986); 'Identificatieplicht duikt op in regeerakkoord', *De Volkskrant* (1 juli 1986); 'Nederlander krijgt legitimatieplicht', *De Telegraaf* (1 juli 1986); 'CDA en VVD willen identificatieplicht', *NRC Handelsblad* (1 juli 1986).

¹¹⁹ 'Tast levenssfeer aan' in: 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986); 'Overval' in: 'Overval', *NRC Handelsblad* (5 juli 1986).

¹²⁰ 'Streep erdoor', *De Telegraaf* (7 juli 1986); Pieter den Hollander, 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986); 'Merkteken', *Algemeen Dagblad* (10 juli 1986); 'Kronkelwegen', *NRC Handelsblad* (31 januari 1989); Dienand Christe, 'Recht & Wet', *De Volkskrant* (4 februari 1989).

¹²¹ 'Ook politiebonden tegen identificatieplicht', *De Volkskrant* (5 juli 1986); 'Overval', *NRC Handelsblad* (5 juli 1986); Henk de Vos, 'Stamboekvee', *Algemeen Dagblad* (5 juli 1986); 'Identificatieplicht duikt op in

tegen de identificatieplicht was dat het discriminatie in de hand zou werken doordat agenten ieder verdacht persoon om zijn of haar legitimatie kon vragen, maar een duidelijke definitie van een 'verdacht persoon' ontbrak daarbij.¹²² Opvallend was dat dit argument enkel in de kwaliteitskranten terugkwam en ook later in de jaren tachtig en negentig terug bleef komen terwijl de andere argumenten meer afzwakten.

Dat de identificatieplicht direct aan het Verdrag van Schengen gekoppeld kon worden, werd goed geïllustreerd in een artikel uit *De Telegraaf* van mei 1985.

*'Lange wachttijden voor de grens mogen dan vreselijk vervelend zijn, ze zijn altijd nog veruit te verkiezen boven een binnenlandse legitimatieplicht. En dat krijgen we, als we de paspoortcontroles afschaffen, waarschuwt professor C.F. Ruter.'*¹²³

In het artikel gebruikte de geïnterviewde wetenschapper bewoordingen die aangaven dat zijn mening overeen kwam met een groot gedeelte van de bevolking, wat aannemelijk was, gezien de grote publiciteit voor het onderwerp in verscheidene kranten, die bovendien de publieke discussie benoemden.¹²⁴

Het argument dat de identificatieplicht zou helpen bij het bestrijden van de criminaliteit en illegaliteit werd vaak ontkend in de kranten. Zowel populaire als kwaliteitskranten grepen daarbij terug op uitspraken vanuit het politiekorps, wetenschappers of externe betrokken verenigingen en partijen.¹²⁵ Enige nuance is hier wel op zijn plaats aangezien *De Volkskrant* ook voorstanders van de identificatieplicht aan het woord liet, ter versterking van de publieke discussie in plaats van het beïnvloeden van de meningsvorming.¹²⁶

Na de publieke discussie in 1985-1986 over de identificatieplicht bleef dit argument terugkomen tot aan de inwerkingtreding van het verdrag in 1995 maar niet met dezelfde intensiteit als in de midden jaren tachtig. De identificatieplicht werd wel ingevoerd in 1994 en in de kranten was

regeerakkoord', *De Volkskrant* (1 juli 1986); J. de Vis, 'Arrogantie van de macht blijkt uit verrassingen', *NRC Handelsblad* (7 juli 1986); 'Verplicht bewijs van identiteit tot 50 jaar', *NRC Handelsblad* (22 april 1985); 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986).

¹²² 'Marokkanen somber over opheffen van binnengrenzen', *NRC Handelsblad* (24 mei 1989); 'Het volplempen van het regeerakkoord', *De Volkskrant* (5 juli 1986); 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986); Joyce Hess. 'Uitspraken Korthals Altes ronduit discriminerend', *De Volkskrant* (26 april 1989).

¹²³ Marcella van der Wiel, 'Als grenscontrole vervalt, wacht ons legitimatieplicht', *De Telegraaf* (23 mei 1985).

¹²⁴ Bijvoorbeeld: Pieter den Hollander, 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986); 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986).

¹²⁵ 'Persoonsbewijs volgens politie geen oplossing voor zware criminelen', *NRC Handelsblad* (22 april 1985); Marcella van der Wiel, 'Als grenscontrole vervalt, wacht ons legitimatieplicht', *De Telegraaf* (23 mei 1985); J. de Vis, 'Arrogantie van de macht blijkt uit verrassingen', *NRC Handelsblad* (7 juli 1986); 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986).

¹²⁶ T. Heukels, 'Vrij verkeer van personen komt naderbij in EG', *De Volkskrant* (2 juli 1985); 'Grote korpsen zien voordelen in invoeren legitimatieplicht', *De Volkskrant* (9 juli 1986).

sporadisch terug te lezen dat hier nog wel verzet tegen was.¹²⁷ De kop van een artikel uit het AD van 26 april 1995, genaamd 'Opschudding overdreven', verwoordde de verschuiving van de publieke opinie op pakkende wijze.¹²⁸ Na 1995 was er dan ook nauwelijks meer geschreven over de legitimatieplicht met verwijzingen naar het Verdrag van Schengen.

De positie van vluchtelingen

Al in de jaren tachtig heerste er eensgezindheid binnen de Europese politiek dat het asielbeleid in alle lidstaten van het Schengenverdrag gelijk moest worden gesteld om problemen te voorkomen.¹²⁹ Zo zouden landen in verlegenheid kunnen komen als een persoon wel welkom was in het ene Schengenland, maar in het SIS werd ingevoerd als niet-welkom door een andere lidstaat.¹³⁰

Er was een duidelijke scheiding te zien in de opstelling die de kranten namen als het over het asiel- en vluchtelingenbeleid ging. De kwaliteitskranten berichtten vaak over de verslechterde positie van vluchtelingen door het Schengenverdrag, waarbij de harde buitengrens een obstakel zou vormen voor politieke vluchtelingen.¹³¹ In tegenstelling tot de populaire kranten hadden de artikelen in deze kranten wel vaak het asielbeleid en vluchtelingenvraagstuk als hoofddoel. Het beeld dat de kwaliteitskranten wilden schetsen wordt goed weergegeven in een artikel uit het NRC Handelsblad van 19 december 1988.

*'Zo is het met het asielbeleid in Nederland zo ver gekomen, dat je als vluchteling bij wijze van spreken bloedend en met afgeschoten ledematen aan de Nederlandse grens moet melden, wil je niet voor onbepaalde tijd op Schiphol moeten kamperen... De regering concentreert zich evenwel op het buiten de deur houden van asielzoekers: door intensievere grensbewaking, door het verscherpen van de toelatingseisen en door harmonisatie van de asielprocedure met de Schengen- en EG landen.'*¹³²

Niet alleen werd er directe kritiek geleverd op het toenmalige asielbeleid, het Schengenverdrag werd ook genoemd als een negatieve ontwikkeling op dit beleidspunt omdat de harmonisatie waarschijnlijk

¹²⁷ Jeroen Trommelen, 'Identificatieplicht leidt tot processen', *De Volkskrant* (28 augustus 1995); 'Opschudding overdreven', *Algemeen Dagblad* (26 april 1995).

¹²⁸ 'Opschudding overdreven', *Algemeen Dagblad* (26 april 1995).

¹²⁹ 'Overleg soepeler grensverkeer spitst zich toe op asielbeleid', *NRC Handelsblad* (11 mei 1987); 'Zes landen willen grenzen slechten', *NRC Handelsblad* (3 juni 1987); F. Florin, 'Politiek weet geen raad met massale komst vluchtelingen', *De Volkskrant* (1 juli 1987).

¹³⁰ 'Conflict tussen Schengen-landen', *NRC Handelsblad* (17 juni 1989). In het artikel werd het voorbeeld van de Palestijnse premier Arafat aangehaald, welke in Frankrijk wel welkom was, maar niet in Duitsland.

¹³¹ Oscar Garschagen, 'Iedere jonge, mannelijke Tamil loopt gevaar in heel Sri Lanka', *De Volkskrant* (8 juni 1985); Joop Meijnen, 'In Europa ontbreekt een samenhangend vluchtelingenbeleid', *NRC Handelsblad* (5 april 1989).

¹³² Henri Beunders, 'Asielbeleid eist een Marshall-plan', *NRC Handelsblad* (19 december 1988).

zou leiden tot een aanpassing naar het meest strenge asielbeleid tussen de lidstaten.¹³³ Het Nederlandse asielbeleid zou teveel angst bevatten overstromd te worden door het aantal asielaanvragen. Het bestaan van zogenoemde 'gelukzoekers' werd daarbij door deze kranten niet ontkend maar slechts als een gevolg gezien van een 'onbalanceerde economische verhouding'. Dit kon opgelost worden door te investeren in ontwikkelingslanden om de bevolking daar meer mogelijkheden te geven.¹³⁴

De populaire kranten, voornamelijk De Telegraaf maar ook het Algemeen Dagblad, namen juist een tegenovergestelde positie in en berichtten in de jaren tachtig veel over zogenoemde 'economische gelukzoekers' en meenden dat de controles aan de grenzen juist nodig waren om deze vluchtelingen buiten de Schengenzone te houden uit angst voor een toestroom aan illegalen in Nederland.¹³⁵ Vaak werd daarbij het argument aangehaald dat opvang in de regio een beter alternatief zou zijn.¹³⁶ Dat de populaire kranten een andere stelling innamen in de discussie over het asielbeleid is logisch, doordat het veel raakvlakken had met de discussie over de grensbewaking die tegelijkertijd gevoerd werd.

De positie van vluchtelingen bleef ook in het begin van de jaren negentig aanhouden, opnieuw onder aanvoering van de kwaliteitskranten. De kritiek op de eerder genoemde slechte samenwerking tussen lidstaten bij het Schengenverdrag, werd direct aan het asielprobleem gekoppeld.¹³⁷ Ook nu gebruikten de kranten woorden van hoogleraren en politici om de positie van vluchtelingen en asielzoekers meer onder de aandacht te brengen, maar een negatief advies van de Raad van State zorgde voor een intensiteit van de discussie en had een grote invloed op de publieke opinie.¹³⁸ Intergouvernementele en bilaterale samenwerkingen, zoals het Verdrag van Schengen, zouden de positie van vluchtelingen juist schaden en vanuit de kranten werd zelfs openlijk de vraag gesteld of deze verslechtering niet in strijd zou zijn met hogere wetten als de Rechten van de Mens of dat deze ten minste getoetst moesten worden door een hogere instelling.¹³⁹

¹³³ 'Afspraken met buurlanden over open grens verontrusten Kamer', *De Volkskrant* (29 juni 1989); 'Advocaten doen laatste aanval op Akkoord van Schengen', *De Volkskrant* (6 december 1989).

¹³⁴ Henri Beunders, 'Asielbeleid eist een Marshall-plan', *NRC Handelsblad* (19 december 1988).

¹³⁵ 'Asiel', *De Telegraaf* (17 januari 1985); Jacques den Boer, 'Nederland geeft straks het eigen asielbeleid uit handen', *Algemeen Dagblad* (7 december 1988).

¹³⁶ Jacques den Boer, 'Nederland geeft straks het eigen asielbeleid uit handen', *Algemeen Dagblad* (7 december 1988).

¹³⁷ 'Wantrouwen groeit', *De Telegraaf* (16 april 1991); 'Huiswerk', *NRC Handelsblad* (16 april 1991); Folkert Jensma, 'Vis in EG beter af dan vluchteling', *NRC Handelsblad* (9 mei 1990).

¹³⁸ 'Kabinet houdt onverkort vast aan Schengen', *NRC Handelsblad* (16 april 1991); Gert Riphagen, 'We moeten blijven rekenen op grote aantallen asielzoekers', *De Volkskrant* (7 februari 1991); Gert Riphagen, 'Praten over Schengen is vooral praten over problemen', *De Volkskrant* (20 april 1991).

¹³⁹ 'Verdrag toont grens ministeriële macht', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994), Folkert Jensma, 'Raad van State met Schengen in mijnenveld', *NRC Handelsblad* (16 april 1991); John Wanders, 'Andrée van Es trekt ten strijde tegen Schengen', *De Volkskrant* (26 oktober 1991); 'Europees Hof moet maatregelen Schengen toetsen', *NRC Handelsblad* (29 januari 1991); Luitje Douma, 'Schengen betekent vergrendeling Europa', *De Volkskrant* (30 januari 1992).

De meest opvallende verandering in de discussie over de positie van vluchtelingen is de opstelling van de populaire kranten, welke meer waren opgeschoven richting de visie van de kwaliteitskranten na het advies van de Raad van State in 1991.¹⁴⁰ De nuance die daarbij geplaatst moet worden, is dat de focus in veel artikelen nog steeds niet lag bij het asielbeleid maar dat dit alleen ter aanvulling werd benoemd.

Ook na de inwerkingtreding bleef het asielbeleid een heet hangijzer binnen de maatschappelijke discussie over het Schengenverdrag, maar de echte piek daarin kwam na 1999. Door grotere stromen vluchtelingen en de opkomst van mensenhandel, een nieuwe manier van criminaliteit werd het asielbeleid een van de belangrijkste punten op de politieke agenda en daarmee ook in de publieke discussie. De kritiek luidde nog steeds dat het onderscheid tussen politieke en economische vluchtelingen slecht gemaakt werd doordat niet gekeken werd naar de overige omstandigheden van economische vluchtelingen.¹⁴¹ Dat de beleidspunten uit het Schengenverdrag nog steeds een grote invloed hadden op het asielbeleid viel bijvoorbeeld terug te lezen in een artikel uit het AD van 20 februari 2001:

*'Zorg voor de bewaking van de nieuwe buitengrenzen (na de EU-uitbreiding) wint het vooralsnog van een geharmoniseerd asielbeleid. Het gevolg is dat elke lidstaat probeert de ander te overtroeven met nog strengere toelatingseisen en een nog minimalistischer opvang. Van een gezamenlijke aanpak van de mensenhandel, of van meer kansen voor ontwikkelingslanden, is al helemaal geen sprake. Nog steeds schermt Europa zijn markten af en besteedt het zijn hulpelden slecht.'*¹⁴²

Dat de beleidspunten uit het Schengenverdrag werden genoemd in het artikel, maar niet naar het verdrag zelf werd gerefereerd, was opvallend. De kwaliteitskranten hadden dezelfde inhoudelijke kritiek op het asielbeleid, maar hier viel wel de toespitsing op het Schengenverdrag terug te zien.¹⁴³ Hierin komt nogmaals het verschil in onderzoek tussen populaire en kwaliteitskranten terug.

In de sociale kritiek is een duidelijk onderscheid te maken tussen kritiek dat wel aanhield na de inwerkingtreding en kritiek die grotendeels verviel. Bij de identificatieplicht was duidelijk te zien dat de kritiek na 1994 wegviel toen de impact bij de Nederlandse bevolking beperkt bleef. Kritiek op de

¹⁴⁰ Kees Lunshof, 'Coalitie ruziet over Schengen', *De Telegraaf* (28 januari 1992); Jacques den Boer, 'Schengen, Kamer kan niet anders dan slikken', *Algemeen Dagblad* (29 januari 1992); 'Schengen opnieuw vertrapd', *De Telegraaf* (19 oktober 1993).

¹⁴¹ 'Over vijf jaar gezamenlijk Europees beleid', *Algemeen Dagblad* (6 november 2004).

¹⁴² Frans Boogaard, 'EU faalt in asielbeleid', *Algemeen Dagblad* (20 februari 2001). Taalfouten zijn overgenomen uit het artikel.

¹⁴³ Peter Abspoel, 'Nederlands asielbeleid is ontspoord', *De Volkskrant* (24 juni 2005); Henk Overbeek, 'Asielbeleid moet Europees beleid zijn', *NRC Handelsblad* (12 oktober 1998); Yael Vinckx, 'Asielbeleid weer hot issue', *NRC Handelsblad* (27 februari 1999).

positie van vluchtelingen bleef wel aanhouden en werd na 2000 alleen maar nadrukkelijker genoemd in de publieke opinie. Ook deze bevinding vindt daarmee aansluiting bij de conclusies van eerdere wetenschappers als Lubbers dat het asielbeleid een grote stempel drukte op publieke opinie van de EU¹⁴⁴.

Conclusie

Aan de hand van het onderzoek kan gesteld worden dat het Schengenverdrag behoorlijk wat los heeft gemaakt bij de Nederlandse bevolking. Het verdrag werd geregeld benoemd door de verschillende kranten en reikte geregeld de voorpagina's van zowel de populaire en kwaliteitskranten. De algemene opinie van de Nederlandse bevolking op het Schengenverdrag kon lange tijd als negatief worden aangeduid.

Deze negatieve opinie viel terug te zien in alle bestudeerde kranten. Het verschil tussen de kranten was met name terug te zien in de toon en het woordgebruik waarmee het Schengenverdrag beschreven werd. Waar de populaire kranten met meer emotie en ongenueanceerder overkwamen, was bij de kwaliteitskranten beter onderzoek terug te zien. Daarnaast was er ook een duidelijk onderscheid te herkennen in het thema dat de voorkeur kreeg binnen de kranten. Verschillen tussen de twee populaire kranten waren minder duidelijk, alhoewel een grotere diversiteit aan thema's terug te zien was bij het AD dan bij de Telegraaf. De kwaliteitskranten kenden een groter verschil waarbij de Volkskrant het vluchtelingenbeleid als grootste thema kende en het NRC Handelsblad meer aandacht had voor het politieke handelen en de Europese samenwerking. Toch werden andere terreinen wel vaak benoemd door beide kranten, met een scherpere analyse dan in de populaire kranten.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag is deze opgedeeld in drie deelvraagstukken die als thema terugkwamen in de hoofdstukken. De inhoudelijke kritiek, het eerste thema, speelde meer bij de populaire kranten en bleef een sterk punt van kritiek ook na de inwerkingtreding van het Schengenverdrag. Daarin viel wel een verschuiving te zien waarin de publieke kritiek in de jaren tachtig en begin jaren negentig voornamelijk toegespitst was op de interne grenzenbewaking en na 1995 verschoof naar de bewaking van de buitengrenzen van de Schengenzone. Doordat het verdrag tot 1999 los stond van de EU, viel de connectie met het breder gedragen eurosceptis op de EU minder op, aangezien deze kritiek specifiek op de inhoud was toegespitst.

Deze connectie was echter wel duidelijk zichtbaar bij het tweede thema, de politieke kritiek op de totstandkoming van het Schengenverdrag. Zoals uit de krantenartikelen naar voren kwam, werd de gehele Europese politiek aangekeken op de geheimzinnigheid waarmee het verdrag tot stand kwam. Ook de Europese samenwerking moest het vaak ontgelden in de kranten, doordat de uitstel van het

¹⁴⁴ Lubbers, 35-36.

verdrag lange tijd werd gekoppeld aan de slechte samenwerking en grote verschillen tussen lidstaten. Dat de kritiek op het Schengenverdrag een prominente rol speelde binnen de Europese verkiezingen van 1994, laat zien dat de kritiek op het Schengenverdrag een onderdeel is van het eurosceptisdebat over de Europese integratiegeschiedenis.

Bij het laatste deelvraagstuk, de sociale kritiek, valt terug te zien dat beleidspunten uit het verdrag stevig bekritiseerd werden omdat deze tegenstrijdig zouden zijn aan typisch Nederlandse culturele waarden. Hier was een groot verschil tussen de kranten terug te zien in de discussie over vluchtelingen. Waar de populaire kranten het thema bespraken vanuit de angst voor economische vluchtelingen, benaderde de kwaliteitskranten de discussie meer vanuit de verslechterde positie van politieke vluchtelingen.

Daarnaast waren de identificatieplicht en het Nederlandse drugsbeleid toonaangevend geweest in de culturele discussie gedurende de jaren tachtig en negentig. Het verlies aan de eigen cultuur en identiteit speelde bij het verdrag dus een grote rol en daarmee dus ook in het debat rondom eurosceptis. Hiermee vindt deze scriptie aansluiting bij de werken van Brill en Karstens dat afwegingen tussen nationale en internationale belangen kenmerkend waren in de discussie over eurosceptis en het Schengenverdrag.¹⁴⁵

Toch moet er enige nuance geplaatst worden bij het beeld dat het Schengenverdrag volledig in de lijn van eurosceptis valt. Waar geconcludeerd kan worden dat de kritiek op de EU toeneemt in de tweede helft van de jaren negentig en zich doortrekt tot 2005 met de Nederlandse 'nee' op een Europese grondwet, wordt het algemene beeld op Schengen juist positiever in dezelfde periode. De grote aandacht voor de viering van vijftienvier jaar Schengen in 2005 is daar een goed voorbeeld van, waarbij positieve geluiden dus de boventoon voerden.

Het Schengenverdrag is dus onderdeel van het debat over eurosceptis op het Europese integratieproces en dus kan het ook bijdragen aan de discussie over de opkomst van eurosceptis. Hoewel het verdrag namelijk al vanaf het begin op kritiek kon rekenen, werd de discussie pas intenser aan het einde van de jaren tachtig. Dit ondersteunt de bevindingen van auteurs als Taggart, Leconte en Lubbers dat eurosceptis een fenomeen was dat aan kracht won aan het einde van de jaren tachtig tot begin jaren negentig.¹⁴⁶ Berichtgevingen van de kranten uit deze tijd lieten wel zien dat de algemene opinie al vrij negatief was ten opzichte van de EG en de Europese integratiepolitiek. De bewering van Moreau dat Eurosceptis dus al eerder speelde is daarmee ook aannemelijk, aangezien de kritiek niet opkwam maar al duidelijk gevestigd was in de tweede helft van de jaren tachtig.

¹⁴⁵ Brill, 12; Karstens, 61-62.

¹⁴⁶ Taggart, 386; Leconte 44-45.

Hiermee kan geconcludeerd worden dat dit onderzoek heeft aangetoond dat de publieke opinie op het Schengenverdrag sterk veranderde in de periode 1985 tot 2005. Niet alleen veranderden de thema's van de kritiek, ook het algemene beeld op het verdrag werd na 1995 dus positiever. Er werd nog wel kritiek geleverd en zelfs openlijk gediscussieerd of bepalingen uit het verdrag niet moesten worden teruggedraaid, maar deze geluiden voerden verre van de boventoon in de kranten en het publieke debat.

Toch is er ruimte voor verder onderzoek. In deze scriptie is bewust gekeken naar landelijke kranten met een diverse achtergrond. Voor een completer beeld zou bijvoorbeeld ook gekeken kunnen worden naar regionale kranten met de hypothese dat verdwijning van de grenscontroles meer leefde bij mensen die direct aan de grenzen woonden en dat asielbeleid bijvoorbeeld voornamelijk in stedelijke gebieden extra onder de aandacht werd gebracht doordat daar de impact groter zou zijn. Een ander vervolgonderzoek zou ook gericht kunnen zijn op kranten die zijn gefocust op een specifiekere doelgroep, zoals een religieuze krant of politieke tijdschriften.¹⁴⁷

Ook de tijdsperiode is bewust gekozen, omdat grote gebeurtenissen na 2005 dit onderzoek te breed zouden maken. Historisch onderzoek naar de impact van meer recente gebeurtenissen als de euro-, vluchtelingen- of Coronacrisis zou ook tot de mogelijkheden kunnen behoren. Zoals het krantenbericht aan het begin van deze scriptie al liet zien, staat het verdrag opnieuw onder druk, waardoor niet zomaar aangenomen kan worden dat de positieve publieke opinie op het verdrag na 2005 is behouden.

Bibliografie

Literatuur

- Aarts, K. en Van der Kolk, H., 'Understanding the Dutch 'No'', *Political Science and Politics*, Vol 39:2 (2006) 243-246.
- Boomgaarden, H. en Vliegenthart, R., 'How news content influences anti-immigration attitudes: Germany, 1993-2005', *European Journal of Political Research*, 48:4 (juni 2009) 516-542.
- Brady, H., *Saving Schengen. How to protect passport-free travel in Europe* (London 2012).
- Brill, A., *Abgrenzung und Hoffnung: Europa in der Deutschen, Britischen und Amerikanischen Presse* (Göttingen 2014).
- Buijs, K., *Journalistieke kwaliteit in het crossmediale tijdperk* (Amsterdam 2008).
- Daddow, O., 'The UK Media and 'Europe': From Permissive consensus to destructive dissent', *International Affairs* 88:6 (2012).

¹⁴⁷ Denk hierbij bijvoorbeeld aan het Reformatorisch Dagblad of Elsevier.

- De Roode, S., *The Role of National Self-Images in the Perception of European Integration in the English, German and Dutch Press in the 1950's and 1990's* (Stuttgart 2012).
- De Vreese, C. en Boomgaarden, H., 'Media effect on Public Opinion about the Enlargement of the European Union', *JCMS*, 44:2 (2006) 419-436.
- De Vreese, C. en Boomgaarden, H., 'Projecting EU Referendums. Fear of Immigration and Support for European Integration', *European Union Politics*, 6:1 (2005)59-82.
- De Vries, C., *Euroscepticism and the Future of European Integration* (New York 2018).
- Dobson, M. en Ziemann, B., *Reading Primary Sources* (New York 2009).
- Gilbert, M., *The Historical Roots of a Political Challenge* (Leiden – Boston 2020).
- Harmsen, R. en Spiering, M., *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration* (Amsterdam 2004).
- Hijmans, E., Schafrad, P., Buijs, K. en d'Haenens, L., 'Wie schrijft ons nieuws?', *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 39:2 (2011) 77-91.
- Hooghe, L. en Marks, G., 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', *British Journal of Political Science*, 39:1 (2009) 1-23.
- Hooghe, L., Huo, J. en Marks, G., 'Does Occupation Shape Attitudes on Europe?', *Acta Politica*, 42 (2007) 329-351.
- Karanja, S., *Transparency and Proportionality in the Schengen Information System and Border Control Co-operation* (Leiden - Boston 2008).
- Karstens, F., 'How public discourse affects attitudes towards Freedom of Movement and Schengen', *European Union Politics*, Vol 21:1 (2020) 43-63.
- Leconte, C. *Understanding euroscepticism* (Basingstoke 2010).
- Lubbers, M. en Jaspers, E., 'A longitudinal study of euroscepticism in the Netherlands: 2008 versus 1990', *European Union Politics* 12:21 (2011) 21-40.
- Meurs, W., De Bruin, R., Hoetink, C., Van Leeuwen, K., Reijnen, C. en Van de Grift, L., *Europa in alle staten* (Nijmegen 2013).
- Moreau, P. en Wassenberg, B., *European Integration and new Anti-Europeanism I* (Stuttgart 2016).
- Taggart, P., 'A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems', *European Journal of Political Research* 33:3 (2003) 363-388.
- Zaiotti, R., *Cultures of Border Control: Schengen & the Evolution of European Frontiers* (Chicago 2011).

Bronnen

De Telegraaf

- 'Asiel', *De Telegraaf* (17 januari 1985).
- 'Asielzoekers met toeristenkaart naar Nederland', *De Telegraaf* (3 november 1988).
- 'Invasie Bulgaren na afschaffen visum voor EU', *De Telegraaf* (14 april 2001).
- 'Kamervragen over grenscontrole', *De Telegraaf* (30 mei 1984).
- 'Luxemburgs bankgeheim', *De Telegraaf* (3 januari 1993).
- 'Nederlander krijgt legitimatieplicht', *De Telegraaf* (1 juli 1986).
- 'Nieuwe grenzen baren Brussel ernstige zorgen', *De Telegraaf* (15 juni 2002).
- 'Schengen opnieuw vertraagd', *De Telegraaf* (19 oktober 1993).
- 'Schengen stukt op bankgeheim', *De Telegraaf* (12 december 1989).
- 'Schiphol wil opheffing dure Schengen-hal', *De Telegraaf* (11 mei 2005).
- 'Trots in Schengen kent geen grenzen', *De Telegraaf* (5 juni 2005).
- 'Wantrouwen groeit', *De Telegraaf* (16 april 1991).
- 'Weer Turken grens over gesmokkeld', *De Telegraaf* (13 februari 1985).
- 'Streep erdoor', *De Telegraaf* (7 juli 1986).
- Arnold Burlage, 'BVD: open grens ramp voor terreur-aanpak' *De Telegraaf* (20 april 1985).
- Arnold Burlage, 'Douane zoekt klant thuis op', *De Telegraaf* (7 juni 1988).
- Arnold Burlage, 'Nijpels wil de Duitse grens niet opheffen', *De Telegraaf* (11 april 1985).
- Arnold Burlage, 'Open EG-grenzen funest voor ons', *De Telegraaf* (13 februari 1988).
- Arnold Burlage, 'Strengere controle Duitse grenspolitie', *De Telegraaf* (10 september 1987).
- Arnold Burlage, 'Versoepeling van controle bij de grens stuit op fel verzet', *De Telegraaf* (17 januari 1985).
- B. Smalhout, 'FNV-Hasj', *De Telegraaf* (13 augustus 1994).
- Emile Bode, 'Geen zicht op grenzeloos Europa', *De Telegraaf* (10 juni 1989).
- Gemma Buters, 'EU-politie voor buitengrenzen', *De Telegraaf* (8 mei 2002).
- Kees Lunshof, 'Coalitie ruziet over Schengen', *De Telegraaf* (28 januari 1992).
- Kees van Bemmelen, 'Portugezen al van kinds af aan gewend aan identificatieplicht', *De Telegraaf* (10 juli 1986).
- Marcella van der Wiel, 'Als grenscontrole vervalt, wacht ons legitimatieplicht', *De Telegraaf* (23 mei 1985).
- Martijn Koolhoven, 'Massale dump van sigaretten uit Polen en Rusland', *De Telegraaf* (3 februari 1993).
- Rob Hoogland, 'Drassig', *De Telegraaf* (21 maart 1994).

- Ronald van Gessel, 'Een sprong in het duitster', *De Telegraaf* (14 december 2002).
- Ronald van Gessel, 'Kiezer eist EU-actie tegen illegalen', *De Telegraaf* (15 juni 2002).
- Ronald Veerman, 'Trots op Schengen kent geen grenzen', *De Telegraaf* (5 juni 2005).
- Sjuul Paradijs, 'Luxemburg paradijs zuinige spaarders', *De Telegraaf* (27 maart 1993).

Algemeen Dagblad

- 'Afschaffen grenscontrole afgeraden', *Algemeen Dagblad* (6 maart 1985).
- 'Als ik dat had geweten...', *Algemeen Dagblad* (1 juni 2002).
- 'Bankgeheim toch ter discussie', *Algemeen Dagblad* (13 september 1989).
- 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986).
- 'In de Franse doofpot', *Algemeen Dagblad* (31 maart 2000).
- 'Luxemburg blijft belastingparadijs', *Algemeen Dagblad* (11 maart 1995).
- 'Meer tijd voor Schiphol', *Algemeen Dagblad* (20 juni 1992).
- 'Merktken', *Algemeen Dagblad* (10 juli 1986).
- 'Opschudding overdreven', *Algemeen Dagblad* (26 april 1995).
- 'Ouderwetse controle aan de Duitse grens', *Algemeen Dagblad* (13 juni 2000).
- 'Over vijf jaar gezamenlijk Europees beleid', *Algemeen Dagblad* (6 november 2004).
- 'Rafelrand van Nederland', *Algemeen Dagblad* (22 januari 2000).
- 'Schengen is nep', *Algemeen Dagblad* (18 juni 1991).
- 'Twijfels over effectievere grenscontrole', *Algemeen Dagblad* (6 december 1989).
- 'Uitbreiding EU is het beste middel tegen migratie', *Algemeen Dagblad* (6 juni 2002).
- 'Weer Tamils over de grens gezet', *Algemeen Dagblad* (1 januari 1985).
- 'Schengen-pasje' is gewoon uit de prullenbak te vissen', *Algemeen Dagblad* (28 maart 1995).
- Angeline Arnken, 'Frankrijk ziet Nederland als natie van het kwaad', *Algemeen Dagblad* (1 mei 1993).
- E. Sloff-Hoogerbrug, 'Merktken', *Algemeen Dagblad* (10 juli 1986).
- Frans Boogaard, 'Alleen techniek zit Schengen nog dwars', *Algemeen Dagblad* (1 juni 1994).
- Frans Boogaard, 'België sluit de grenzen', *Algemeen Dagblad* (10 januari 2000).
- Frans Boogaard, 'EU faalt in asiebeleid', *Algemeen Dagblad* (20 februari 2001).
- Frans Boogaard, 'Twijfel over 'Maastricht' geldt voor Schengen in het kwadraat', *Algemeen Dagblad* (16 juni 1992).
- Henk Aben, 'Akkoord in het slop', *Algemeen Dagblad* (8 juli 1989).
- Henk Aben, 'Geldverkwisting aan de grenzen', *Algemeen Dagblad* (15 februari 1985).
- Henk Aben, 'Het laboratorium van de EG', *Algemeen Dagblad* (1 september 1984).

- Henk Aben, 'Verder praten over grensbeleid', *Algemeen Dagblad* 1987).
- Henk de Vos, 'Stamboekvee', *Algemeen Dagblad* (5 juli 1986).
- J. Berlijn, 'Drugskoeriers', *Algemeen Dagblad* (23 juli 1993).
- J. Landwehr, 'Grensbewaking', *Algemeen Dagblad* (15 oktober 1994).
- Jacques den Boer, 'Nederland geeft straks het eigen asielbeleid uit handen', *Algemeen Dagblad* (7 december 1988).
- Jacques den Boer, 'Schengen, Kamer kan niet anders dan slikken', *Algemeen Dagblad* (29 januari 1992).
- Jacques den Boer, 'Verdrag van Schengen blijft een grensgeval', *Algemeen Dagblad* (15 mei 1990).
- Jan Schils, 'België wil Schengen-zaak niet op de spits drijven', *Algemeen Dagblad* (14 december 1989).
- Jan Schils, 'Luxemburg onder druk', *Algemeen Dagblad* (18 december 1989).
- Pieter den Hollander, 'Het is gedaan met onze privacy', *Algemeen Dagblad* (3 juli 1986).
- Ton Olde Monnikhof, 'Europa verkeert in een gevaarlijke fase', *Algemeen Dagblad* (28 mei 1994).
- Ton Olde Monnikhof, 'Europa, mijn rug op', *Algemeen Dagblad* (20 mei 1994).
- Weer uitstel Schengen', *Algemeen Dagblad* (12 januari 1994).
- Wilco Boom, 'Politie moet Europa in', *Algemeen Dagblad* (8 november 1999).

NRC Handelsblad

- 'Bankgeheim Luxemburg afgezwakt', *NRC Handelsblad* (25 maart 1993).
- 'Buitenlandse politie bij Nederlands korps', *NRC Handelsblad* (8 mei 1990).
- 'CDA en VVD willen identificatieplicht', *NRC Handelsblad* (1 juli 1986).
- 'Commissie houdt vast aan uitbreiding Unie', *NRC Handelsblad* (6 juni 2002).
- 'Conflict tussen Schengen-landen', *NRC Handelsblad* (17 juni 1989).
- 'Europees Hof moet maatregelen Schengen toetsen', *NRC Handelsblad* (29 januari 1991).
- 'Geen scherpere grenscontrole op MKZ-virus, ondanks wil Tweede Kamer', *NRC Handelsblad* (1 september 2001).
- 'Grenscontrole ontoereikend tegen terreur', *NRC Handelsblad* (28 september 2005).
- 'Het Schengen-imbroglio', *NRC Handelsblad* (13 december 1988).
- 'Huiswerk', *NRC Handelsblad* (16 april 1991).
- 'Kabinet houdt onverkort vast aan Schengen', *NRC Handelsblad* (16 april 1991).
- 'Kamer: Nu Schengen niet ondertekenen', *NRC Handelsblad* (29 juni 1989).

- 'Kronkelwegen', *NRC Handelsblad* (31 januari 1989).
- 'Marechaussee: grenscontrole via steekproeven duidt op lek', *NRC Handelsblad* (9 januari 1986).
- 'Marokkanen somber over opheffen van binnengrenzen', *NRC Handelsblad* (24 mei 1989).
- 'Niet naar Schengen', *NRC Handelsblad* (5 december 1989).
- 'Niet-EU-landen in Schengen', *NRC Handelsblad* (26 maart 2001).
- 'Oostenrijk controleert grensverkeer', *NRC Handelsblad* (22 juni 2001).
- 'Overleg soepeler grensverkeer spitst zich toe op asielbeleid', *NRC Handelsblad* (11 mei 1987).
- 'Overval', *NRC Handelsblad* (5 juli 1986).
- 'Persoonsbewijs volgens politie geen oplossing voor zware criminelen', *NRC Handelsblad* (22 april 1985).
- 'Proeftuin', *NRC Handelsblad* (2 februari 1994).
- 'Schiphol voert fraude-gevoelige tourniquets in', *NRC Handelsblad* (9 juli 1993).
- 'Strengere grenscontrole', *NRC Handelsblad* (10 juli 2001).
- 'Synthetische toelichting', *NRC Handelsblad* (12 mei 1990).
- 'Verdrag toont grens ministeriële macht', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994).
- 'Verplicht bewijs van identiteit tot 50 jaar', *NRC Handelsblad* (22 april 1985).
- 'Vis in EG beter af dan vluchteling', *NRC Handelsblad* (9 mei 1990).
- 'Zes landen willen grenzen slechten', *NRC Handelsblad* (3 juni 1987).
- 'Zonder Schengen toch vrij verkeer personen', *NRC Handelsblad* (1 februari 1994).
- 'Schiphol: investering van miljoenen na Schengen', *NRC Handelsblad* (18 oktober 1994).
- Birgit Donker, 'Verzinsel' Schengen brengt luchthavens in de problemen', *NRC Handelsblad* (21 december 1994).
- Birgit Donker, 'Nieuwe datum voor verdwijnen grenzen Schengen-landen', *NRC Handelsblad* (22 november 1994).
- Birgit Donker, 'Politieke spelletjes ondermijnen 'Schengen'', *NRC Handelsblad* (21 februari 1996).
- Caroline de Gruyter, 'Angst van Zwitsers: ontwaken in de EU', *NRC Handelsblad* (4 juni 2005).
- Caroline de Gruyter, 'Schengen geeft vorm aan integratie van EU', *NRC Handelsblad* (9 juni 2005).
- Caroline de Gruyter, 'Veel woorden, weinig daden', *NRC Handelsblad* (3 juli 2004).
- Daniela Hooghiemstra, 'Computer verhuult geschil Schengen', *NRC Handelsblad* (22 maart 1994).

- Dirk Limburg, 'Spierballentaal is geen oplossing', *NRC Handelsblad* (7 november 1992).
- Folkert Jensma, 'Den Haag wil meer openheid van 'Brussel'', *NRC Handelsblad* (19 november 1993).
- Folkert Jensma, 'Raad van State met Schengen in mijnenveld', *NRC Handelsblad* (16 april 1991).
- Folkert Jensma, 'Vis in EG beter af dan vluchteling', *NRC Handelsblad* (9 mei 1990).
- Henk Overbeek, 'Asielbeleid moet Europees beleid zijn', *NRC Handelsblad* (12 oktober 1998).
- Henri Beunders, 'Asielbeleid eist een Marshall-plan', *NRC Handelsblad* (19 december 1988).
- J. de Vis, 'Arrogantie van de macht blijkt uit verrassingen', *NRC Handelsblad* (7 juli 1986).
- Jessurun d'Oliveira, 'Schengen is al ingehaald', *NRC Handelsblad* (8 januari 1990).
- Joop Meijnen, 'In Europa ontbreekt een samenhangend vluchtelingenbeleid', *NRC Handelsblad* (5 april 1989).
- Joyce Hes, 'Niet door de knieën voor Schengen', *NRC Handelsblad* (16 mei 1990).
- L. Hamer, 'Europa van de burger' vraagt om een Europese balie', *NRC Handelsblad* (9 januari 1989).
- L. Voogd, 'Te weinig transparantie bij referendum', *NRC Handelsblad* (17 mei 2005).
- Marc Leijendekker, 'De grootste sukkel van Europa', *NRC Handelsblad* (1 december 1998).
- Paul Kapteyn, 'Morele ijver verzwakt de eigen positie', *NRC Handelsblad* (3 januari 1990).
- Paul Scheffer, 'Op jacht naar onze schaduwen', *NRC Handelsblad* (11 juli 2003).
- Peter Schumacher, 'Laat asielzoekers ruimhartig toe in Europa', *NRC Handelsblad* (24 september 1988).
- Renee Postma, 'Europa wacht crisis op diverse fronten', *NRC Handelsblad* (6 juni 2002).
- Steven Adolf, 'In een sloep naar de achterdeur van Schengen', *NRC Handelsblad* (21 juni 2000).
- W. Weenink, 'Benelux als bron van inspiratie voor de EG', *NRC Handelsblad* (13 maart 1987).
- Yael Vinckx, 'Asielbeleid weer hot issue', *NRC Handelsblad* (27 februari 1999).
- Zeger Luyendijk, 'Bij Siebengewald kan een terrorist ongezien de grens over' *NRC Handelsblad* (6 augustus 1986).

De Volkskrant

- 'Advocaten doen laatste aanval op Akkoord van Schengen', *De Volkskrant* (6 december 1989).
- 'Afspraken met buurlanden over open grens verontrusten Kamer', *De Volkskrant* (29 juni 1989).

- 'Geklungel met Schengen', *De Volkskrant* (7 april 1995).
- 'Grote korpsen zien voordelen in invoeren legitimatieplicht', *De Volkskrant* (9 juli 1986).
- 'Het volplempen van het regeerakkoord', *De Volkskrant* (5 juli 1986).
- 'Identificatieplicht duikt op in regeerakkoord', *De Volkskrant* (1 juli 1986).
- 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986).
- 'Inwoner Schengen-land krijgt chip op Schiphol', *De Volkskrant* (13 juli 1993).
- 'Korthals:Schengen verhindert toelaten 'ongewenste' Ocalan', *De Volkskrant* (2 februari 1999).
- 'Luxemburg beperkt bankgeheim in strijd tegen drugs', *De Volkskrant* (25 maart 1993).
- 'Ook politiebonden tegen identificatieplicht', *De Volkskrant* (5 juli 1986).
- 'Open grenzen veroorzaken vooral veel onduidelijkheid', *De Volkskrant* (28 maart 1995).
- 'Schengen en erger', *De Volkskrant* (20 juni 1992).
- 'Schengen-grenzen zijn te open', *De Volkskrant* (15 september 2001).
- 'Tast levenssfeer aan' in: 'Identificatieplicht tast levenssfeer burgers aan', *De Volkskrant* (4 juli 1986).
- A. Oostlander, 'Duitse hereniging', *De Volkskrant* (17 februari 1990).
- Albert Jan Maat, 'Brinkhorst en de feiten', *De Volkskrant* 30 juni 2001).
- Bert Lanting, 'Schengen voorbeeld voor politie', *De Volkskrant* (29 mei 2004).
- Dienand Christe, 'Recht & Wet', *De Volkskrant* (4 februari 1989).
- F. Florin, 'Politiek weet geen raad met massale komst vluchtelingen', *De Volkskrant* (1 juli 1987).
- Fokke Obbema, 'Europa stelt wel eisen aan bier, niet aan migratie', *De Volkskrant* (9 september 2002).
- Geert-Jan Bogaerts, 'EU akkoord met Polen over grensbewaking', *De Volkskrant* (31 juli 2002).
- Gert Riphagen, 'De wandelwegen van Schengen', *De Volkskrant* (1 juni 1990).
- Gert Riphagen, 'Praten over Schengen is vooral praten over problemen', *De Volkskrant* (20 april 1991).
- Gert Riphagen, 'We moeten blijven rekenen op grote aantallen asielzoekers', *De Volkskrant* (7 februari 1991).
- Harry van Seumeren, 'Schengen revisited', *De Volkskrant* (28 oktober 1989).
- Jeroen Trommelen, 'Identificatieplicht leidt tot processen', *De Volkskrant* (28 augustus 1995).
- John Wanders, 'Andrée van Es trekt ten strijde tegen Schengen', *De Volkskrant* (26 oktober 1991).

- John Wanders, 'Kans op herhaling Schengen-ellende kleiner', *De Volkskrant* (20 juni 1992).
- John Wanders, 'Schengen-verdrag maakt splitsing Schiphol nodig', *De Volkskrant* (24 december 1994).
- Joyce Hess. 'Uitspraken Korthals Altes ronduit discriminerend', *De Volkskrant* (26 april 1989).
- Luitje Douma, 'Schengen betekent vergrendeling Europa', *De Volkskrant* (30 januari 1992).
- Mac van Dinther, 'Het was zo rustig aan de Duitse grens met Pasen: 'U moet terug: Roermond is closed'', *De Volkskrant* (13 april 2020 maandag).
- Marcel van Lieshout, 'Samenwerking politie in Europa stuit op meningsverschillen', *De Volkskrant* (1 juli 1989).
- Mark van Driel, 'De computer meldt: ongewenst persoon', *De Volkskrant* (19 september 1998).
- Misha Rasovich, 'Dieven zonder grenzen', *De Volkskrant* (29 april 1994).
- Oscar Garschagen, 'Iedere jonge, mannelijke Tamil loopt gevaar in heel Sri Lanka', *De Volkskrant* (8 juni 1985).
- Oscar Garschagen, 'Wisseltrucs in de achtertuin', *De Volkskrant* (22 juli 1989).
- Peter Abspoel, 'Nederlands asielbeleid is ontspoord', *De Volkskrant* (24 juni 2005).
- Peter de Graaf, 'Italiaanse laars is bepaald niet waterdicht', *De Volkskrant* (6 januari 1998).
- Rodney Weterings, 'Transparantie is ander woord voor wantrouwen', *De Volkskrant* (13 augustus 2004).
- T. Heukels, 'Vrij verkeer van personen komt naderbij in EG', *De Volkskrant* (2 juli 1985).
- Theo Klein, 'Oost-Europa in de rij voor Nederlands visum', *De Volkskrant* (14 juni 1989).
- Will Tinnemans, 'Een welkom voor de illegaal', *De Volkskrant* (17 december 2005).